

Hugo
Soliloquium de arrha animae
und De vanitate mundi

NE TEXTE FÜR VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN
HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

123

HUGO VON ST. VICTOR
SOLILOQUIUM DE ARRHA ANIMAE
UND
DE VANITATE MUNDI

HERAUSGEGEBEN

VON

KARL MÜLLER
PROFESSOR DER EV. THEOLOGIE IN TÜBINGEN

PREIS 1.30 M.



BONN
A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG
1913

Die Hauptlehren des Averroes

Von

Dr. M. Horten
Privatdozent an der Universität Bonn

Preis: 12 Mark

Ueber das philosophische System des Averroes herrschen zurzeit noch die größten Schwierigkeiten. Seine Lehren über Gott und Welt, die himmlischen Geister, die Wesensformen und die erste Materie, besonders aber seine Leugnung Möglichkeit („Kontingenz") der Weltdinge, seine Thesis über die Universalität der Seelensubstanz sind in vielen Punkten noch dunkel. Der Verfasser unternimmt es durch Zurückgehen auf das arabische Original einer Schrift des Averroes: „Die Widerlegung des Gazali" die Fragen aufzuklären. Die erzielten Resultate sind äußerst zahlreich. Die wichtigsten Punkte der Weltanschauung des Averroes treten klar vor Augen. Auch die theologischen Kreise sind an dieser Studie interessiert, da die Stellung des genannten Philosophen in dem Kampf zwischen Wissen und Glauben in neuer Beleuchtung erscheint und manchem Unerwartetes bieten wird (z. B. auch die Auffassung von Mysterien). Die Verzeichnisse, die mit großer Sorgfalt ausgearbeitet sind, erleichtern den Ueberblick. Sehr zweckmäßig ist das systematische Verzeichnis der metaphysischen Begriffe.

KLEINE TEXTE FÜR VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN
HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN
123

HUGO VON ST. VICTOR
SOLILOQUIUM DE ARRHA ANIMAE
UND
DE VANITATE MUNDI

HERAUSGEGEBEN

VON

KARL MÜLLER
PROFESSOR DER EV. THEOLOGIE IN TÜBINGEN



BONN
A. MARCUS UND E. WEBER'S VERLAG
1913

PROLOGUS

Dilecto fratri G. cæterisque servis Christi Hamerislevæ degentibus Hugo, qualiscunque vestræ sanctitatis servus, in una pace ambulare et ad unam requiem pervenire. Soliloquium dilectionis, quod de arrha animæ inscriptum est, misi charitati vestræ, ut discatis, ubi vos oporteat verum amorem quærere et quemadmodum debeatis corda vestra spiritualium studio meditationum ad superna gaudia excitare. Hoc ergo, frater charissime, rogo, ut cum cæteris in memoriam mei suscipias nec, quod specialiter tibi mittitur, cæteros excludat nec, quod communiter omnibus datur, muneris prærogativam imminuat. Nolo vos hic provocare colore dictaminis, sed quia celare non potui meæ erga vos affectum devotionis. Salutate fratrem B. et fratrem A. et omnes alios, quorum nomina, etsi ego in præsenti sigillatim enumerare non valeo, omnia tamen in libro vitæ conscribi exopto. Valete.

SOLILOQUIUM DE ARRHA ANIMÆ

Homo. Loquar secreto animæ meæ et amica confabulatione exigam ab ea, quod scire cupio. Nemo alienus admittetur, sed aperta conscientia soli verba conferemus. Sic enim nec mihi timor erit occulta quærere nec illi pudor vera respondere.

Dic mihi, quæso, anima mea, quid est quod super omnia diligis? Ego scio, quod vita tua dilectio est, et scio, quod sine dilectione esse non potes. Sed velim mihi sine verecundia confitearis, quid inter omnia diligendum elegeris? Dicam adhuc, ut manifestius intelligas, quid te interrogem. Aspice mundum et omnia quæ in eo sunt. Multas ibi species

---

1 *der prolog fehlt in A und Ed. pr.* — Incipit epistula domini Hugonis ad fratres de Hamersleve de soliloquio *B* Prologus *M* 2 Hameresleve *B* *Sonst gibt B* ae *mit* ę *wieder* 5 intitulatum *B* | nisi *M* 9 ut vos — suscipiatis nec — vobis *B* 18 Homo *A M durchweg* Hugo *B Ed. pr. Vgl. Hauréau 125 a.* 1. *Vermutlich hat ursprünglich* H *und* A *gestanden.*

pulchras et illecebrosas invenies, quæ humanos affectus illiciunt et secundum varias utentium delectationes ad fruendum se desideria accendunt. Habet aurum, habent lapides pretiosi fulgorem suum, habet decor carnis speciem, picta tapeta et vestes fucatæ colorem. Infinita sunt talia. Sed hæc cur tibi enumerem? Ecce et tu novisti omnia, vidisti pene singula, experta es plurima. Multa iam te vidisse recolis et adhuc multa vides, in quibus quod dico experiri et comprobare possis. Dic ergo, obsecro, mihi, quid de his omnibus unicum tibi feceris, quod singulariter amplecti, quo semper perfrui velis? Certus enim sum, quod aut horum, quæ videntur, aliquid amas aut, si iam postposuisti universa hæc, aliud habes, quæ præ omnibus his diligas.

Anima. Sicut amare non possum quod nunquam vidi, sic de his omnibus quæ videntur, nihil adhuc amare non potui, et tamen de his omnibus, quid super omnia amandum sit, nondum inveni. Multis enim iam experimentis didici, fallacem esse et fugacem amorem huius sæculi, quem semper vel, cum perit id quod mihi elegeram, perdere vel, cum aliud quod magis placeat supervenerit, cogor commutare. Sic adhuc desideriis incerta fluctuo, dum nec sine amore esse possum nec verum amorem invenio.

Homo. Gaudeo, quod saltem in amorem temporalium non figeris, sed doleo, quod in amore æternorum nondum requiescis. Infelicior esses, si de exsilio patriam faceres; nunc vero, quia in exsilio erras, ad viam revocanda es. De exsilio patriam faceres, si in ista vita transitoria æternum amorem habere velles. Nunc vero in exsilio erras, quia, dum traheris per concupiscentiam temporalium, amorem non invenis æternorum. Sed magnum salutis principium tibi esse potest, quod amorem tuum didicisti mutare in melius, quia sic ab omni temporalium amore avelli poteris, si maior tibi pulchritudo ostensa fuerit, quam gratius amplectaris.

Anima. Quomodo potest demonstrari, quod videri non potest? quod autem videri non potest, quomodo potest diligi? Certe si in rebus temporalibus et quæ videri possunt verus et permanens amor non est, amari autem non potest, quod non potest videri, æterna miseria semper viventem sequitur, si semper permanens amor non invenitur. Nemo enim sine amore esse beatus potest, quia vel in hoc solo miserum esse constat, quod non diligit id, quod est. Imo

---

2 fluendum *M* 7 es *om.* *M*

vero quis illum non dico beatum, sed vel hominem diceret, qui humanitatis oblitus et societatis pacem respuens solitaria quadam et misera dilectione se solum amaret? Necesse est igitur, ut aut eorum, quæ videntur, amorem approbes aut, si hunc tollis, alia quæ salubrius atque iucundius amentur, demonstres.

Homo. Si temporalia ista et visibilia idcirco amari debere existimas, quia illis quemdam sui generis decorem inesse conspicaris, cur teipsam potius non diligis, quæ specie tua omnium visibilium decorem et pulchritudinem vincis? O si teipsam aspiceres! O si faciem tuam videres, agnosceres certe quanta reprehensione digna fueras, cum aliquid extra te amore tuo dignum existimabas!

Anima. Oculus cuncta videt, seipsum non videt, et eo lumine, quo reliqua cernimus, ipsam, in qua positum est lumen, faciem nostram non videmus. Alienis indiciis discunt homines facies suas, et speciem vultus sui audiendo sæpius quam videndo cognoscunt, nisi forte quoddam alterius generis speculum afferas, in quo faciem cordis mei cognoscam et diligam, quasi et illum non rectissime insipientem quisque diceret, qui ad pascendum amorem suum similitudinem vultus sui iugiter in speculo consideraret. Ego igitur quia faciem meam et speciem vultus mei qualis sit contemplari nequeo, facilius in ea, quæ foris admiranda videntur, affectum dilectionis meæ extendo, præsertim quia amor nunquam solitarius esse patitur et in hoc ipso iam quodammodo amor esse desinit, si in alterum parilitatis consortem vim dilectionis non diffundit.

Homo. Non est solitarius, cum quo est Deus, nec idcirco vis dilectionis exstinguitur, si a rebus abiectis et vilibus appetitus ejus cohibeatur. Ille magis sibi iniuriam facit, qui vel inhonesta vel certe ea, quæ amore suo digna non sunt, in societatem dilectionis admittit. Primum igitur necesse est, ut quisque semetipsum consideret et, cum cognoverit dignitatem suam, ne iniuriam faciat amori suo, abiectiora se non amet. Nam et ea, quæ per se considerata pulchra sunt, pulchrioribus comparata vilescunt. Et sicut ineptum est deformia pulchris coniungere, sic omnino indecens est ea, quæ non habent nisi infimam quamdam et imaginariam pulchritudinem, pulcherrimis coæquare. Non vis habere, anima, amorem solitarium, noli tamen habere prostitutum. Quæris

10 omnium *A B*, omnino *M* 27 esse si desint in *M* 40 pulchritudinis *M*

unicum, quære et unice electum. Scis quod amor ignis est, et ignis quidem fomentum quærit, ut ardeat. Sed cave, ne id iniicias, quod fumum potius aut fetorem ministrat. Ea vis amoris est, ut talem te esse necesse sit, quale illud est quod amas, et cui per affectum coniungeris, in ipsius similitudinem ipsa quodammodo dilectionis societate transformaris. Tuam igitur anima pulchritudinem attende, et intelliges, qualem debeas pulchritudinem diligere. Non est tibi invisibilis facies tua. Oculus tuus nihil bene videt, si seipsum non videat. Nam cum ad seipsum contemplandum bene perspicuus est, nulla eum foris peregrina similitudo vel adumbrata veritatis imaginatio fallere potest. Quid, si forte interna illa tua visio per negligentiam obscurata est et temetipsam ut decet et expedit contemplari non sufficis, cur saltem quid de te existimare debeas, ex iudicio alieno non perpendis? Sponsum habes, sed nescis. Pulcherrimus est omnium, sed faciem eius non vidisti. Ille te vidit, quia nisi te vidisset, non te diligeret. Noluit adhuc seipsum tibi præsentare, sed munera misit, arrham dedit, pignus amoris, signum dilectionis. Si cognoscere illum posses, si speciem illius videres, non amplius de tua pulchritudine ambigeres. Scires enim, quod tam pulcher, tam formosus, tam elegans, tam unicus in tuo aspectu captus non esset, si eum singularis decor et ultra cæteros admirandus non traheret. Quid igitur ages? Nunc videre illum non potes, quia absens est. Et ideo non times neque erubescis illi iniuriam facere, quod singularem eius amorem contemnis teque alienæ libidini turpiter et impudice prostituis? Noli sic facere. Si adhuc scire non potes, qualis ille sit qui te diligit, considera saltem arrham, quam dedit. Fortassis in ipso munere eius, quod penes te est, poteris agnoscere, quo affectu illum diligere, quo studio et diligentia te illi debeas conservare. Insignis est arrha eius, nobile donum eius, quia nec magnum decuit ut parva daret, nec pro parvo sapiens magna dedisset. Magnum ergo est quod tibi dedit, sed maius est quod in te diligit. Magnum ergo est quod dedit. Quid dedit tibi anima sponsus tuus? Exspectas fortassis et nescis quid dicturus sim; cogitas, a quo quid magni acceperis, nec invenis te aliquid tale habere aut accepisse, unde gloriari possis. Dicam igitur tibi, ut scias quid tibi dedit sponsus tuus. Respice universum mundum

---

4 te *om. M* 5 qui *M* 9 videat *B Ed. pr. M*, videt *A* 12 Quod *B M* 27 neque *M* 32 illa *M* 40 tibi dedit *A*, tibi dederit *B*, dedit tibi *Ed. pr.*, tibi *om. M*

istum et considera, si aliquid in eo sit, quod tibi non serviat. Omnis natura ad hunc finem cursum suum dirigit, ut obsequiis tuis famuletur et utilitati deserviat tuisque oblectamentis pariter et necessitatibus secundum affluentiam indeficientem occurrat. Hoc cœlum, hoc terra, hoc aer, hoc maria cum iis, quæ in eis sunt, universis explere non cessant. In hoc circuitus temporum annuis innovationibus et redivivis partubus antiqua innovans, dilapsa reformans, consumpta restaurans pastu perpetuo subministrat. Quis ergo putas hoc instituit? quis istud naturæ præcepit, ut sic uno consensu tibi serviat? Beneficium accipis, et auctorem ejus non agnoscis. Donum in manifesto est, largitor occultus. Et tamen ipsa te ratio dubitare non sinit, hoc tuum non esse debitum, sed beneficium alienum. Quicunque ergo ille est, multum tibi contulit, qui hoc totum et tantum tibi dedit. Multum diligendus est, qui tantum dare potuit; et qui tantum dare voluit, multum dilexit. Tantum ergo diligens et tantum diligendus dono suo demonstratur, ut, quam stultum est amorem tam potentis non ultro concupiscere, tam impium sit atque perversum tam diligentem non redamare. Vide ergo, o anima imprudens et temeraria, vide quid agis, cum in hoc mundo amari et amare concupiscis. Totus tibi mundus subiectus est, et tu, non dico totum mundum, sed nescio quid vix aliquam mundi portiunculam, quae nec specie pulchra nec utilitate necessaria nec quantitate magna nec bonitate optima antecedat, in societatem tui amoris admittere non aspernaris. Certe si hæc diligis, ut subiecta dilige, ut famulantia dilige, ut dona dilige, ut arrham sponsi, ut munera amici, ut beneficia domini. Sic tamen, ut semper memineris quid illi debeas, nec ista pro illo nec ista cum illo, sed ista propter illum et per ista illum et supra ista illum diligas. Cave, o anima, ne (quod absit) non sponsa, sed meretrix dicaris, si munera dantis plus quam amantis affectum diligis. Maiorem charitati eius iniuriam facis, si et dona illius accipis et tamen vicissitudinem dilectionis non rependis. Aut dona illius (si potes) respue, vel si dona illius respuere non potes, vicissitudinem dilectionis repende! Dilige illum, dilige te propter illum, dilige dona illius propter illum! Dilige illum ut fruaris illo, dilige te quod diligeris ab illo! Dilige in donis illius, quod data sunt ab illo! Illum tibi et te illi dilige, dona illius ab illo tibi, propter te. Hæc pura

---

24 quae *A B Ed. pr.* quod *M* 30 debeat *M*

et casta dilectio est, nihil habens sordidum, nihil amarum, nihil transitorium, decora castitate, iucunda dulcedine, stabilis æternitate.

Anima. Verba tua inflammaverunt me, concepi ardorem et æstuo intus. Quamvis enim nondum viderim hunc, quem tam amabilem esse asseris, ipsa me tamen, fateor, sermonis tui dulcedine et exhortationis suavitate ad amorem eius accendis. Cogor siquidem rationibus tuis illum super omnia diligere, a quo me video omnia in pignus dilectionis accepisse. Verumtamen adhuc unum superest, quod apud me valde felicitatem hujus amoris imminuat, nisi illud quoque sicut cætera manus tuæ consolationis abstergat.

Homo. Fiducialiter tibi promitto, in hoc amore nihil esse, quod iure displicere debeat. Et tamen ne magis videar credulitatem tuam fallere, quam veritati testimonium perhibere, volo ut mihi quod te movet aperias, ut meis iterum rationibus confirmata amplius in eius desiderio convalescas.

Anima. Meminisse te volo, sed nec oblitum existimo, quod paulo ante, cum tu probabilem et honestum amorem commendares, dixeris non solum unicum, sed et unice electum esse debere amorem, id est in solum dilecto et solum diligendo constitutum, eo quod perfecte laudabilis amor non sit, si vel alter cum solo diligitur vel, qui summe diligendus non est, solus amatur. Ecce igitur, ego unice electum et unice dilectum diligo. Sed hanc huius dilectionis meæ iniuriam patior, quod solum diligens sola non amor. Nam hanc dilectionis ejus arrham, quam mihi obiicis, quot sint vel certe quales, cum quibus hæc mihi communis est, tu ipse agnoscis. Quomodo igitur de privilegio singularis amoris potero gloriari, quæ hoc, quod tam magnum asseris, non dicam cum bestialibus, sed et cum ipsis bestiis commune accepi? Quid mihi lux solis amplius confert, quam reptilibus et vermibus terræ? Omnia similiter vivunt, omnia spirant, idem pastus, idem potus omnium: quid hoc tam magnum? quid hoc tam singulare? vides certe quale est. Non itaque satis congrue singulariter diligendum probas, si non et ipsum quoque vel in aliquo singulariter dilexisse demonstras. Magna quidem fateor hæc et singulari amore digna forent, si singulariter data fuissent.

Homo. Non mihi displicere potest hæc diligentia tua, quia in hoc patet, quod perfecte amare desideras, quoniam

2 stabili *M* 29 Quo *M* | singulares *M*

causam perfecti amoris tam diligenter investigas. Gratanter igitur hoc tecum disserendum suscipio, ut et tam optimi amorem ab hac, pro qua causaris, iniuria defendam, et simul te, ne qua ab illius dilectione suspicione vacilles, ad integrum restituam. Tria quædam sunt, in quibus id, quod te movet, invenias. Discerne quæ dona a sponso tuo accepisti; alia enim communiter, alia specialiter, alia singulariter data sunt. Communiter data sunt, quæ omnibus propter te tecum serviunt. Specialiter data sunt, quæ multis nec tamen omnibus propter te tecum sunt concessa. Singulariter data sunt, quæ tibi soli sunt data. Quid igitur, nunquid ideo minus te diligit, quia quædam dona sua tecum simul omnibus concessit? Nunquid feliciorem te fecisset, si tibi soli mundum dedisset? Ecce non sunt creati homines super terram, non sunt bestiæ, sola divitias mundi possides: ubi igitur illa grata et utilis societas humanæ conversationis? ubi solatia, ubi oblectamenta, quibus nunc frueris? Vide igitur, quia et in hoc multum tibi contulit, quod hæc ad solamen tuum tecum creavit. Si mundus iste et hæc omnia tibi serviunt, quomodo etiam omnia ad obsequium tuum facta non sunt? Nunquid paterfamilias, solus panem suum comedit? nunquid solus poculum suum bibit? nunquid solus vestimentis suis induitur? nunquid solus calefit igne suo? nunquid solus habitat in domo sua? Totum tamen non immerito eius dicitur, quidquid habent ii, qui ei vel per dilectionem, vel per subiectionem famulantur. Sive igitur illa, quæ tibi serviunt, sive illa, quæ tibi servientibus necessaria sunt, omnia tibi data sunt, omnia tibi obsequium impendunt.

Anima. Quod me movebat, præcidisti potius quam eradicasti. Ego namque hoc querebar, quod unice diligens unice dilecta non sum, quia pignus amoris mei aliis æque video esse concessum. Tuæ vero rationes hoc persuaserunt, ut illa quoque singulariter mihi donata crederem, quæ in usum servientium mihi communiter data viderem. In quo te convenienter satis, sed non sufficienter de hoc, quod me movebat, locutum esse confiteor. Hinc enim doceor omnia, quibus vita irrationalium fovetur, meæ potius ditioni esse assignanda, propterea quod illa quoque, quæ iis aluntur, in usum meum sunt deputata. Privilegium tamen singularis amoris exinde non astruitur, quia hæc non soli mihi, sed cunctis similiter hominibus, multis vero amplius subiecta esse

---

22 potum *M* 41 hominibus vel multis, nonnullis vero *A*

noscuntur. In iis ergo omnibus, quæ communiter usui hominum concessa sunt, etsi quidem non iuste amplius aliquid sibi vindicent, errant qui suæ ditioni quidquam singulariter ascribunt. Est igitur specialis quidam amor creatoris ad homines, in quo quidem ipsi homines aliis creaturis, non autem ad invicem, amplius gloriari habent. Nam quod in assertionem singularis amoris dicis, etiam mihi inter cætera donatam esse societatem hominum, cum tam mea illis, quam illorum mihi concessa sit, nihil ego in hoc singulare reperire possum. In qua societate non solum me lædit amissa gloria singularitatis, sed et vilitas participationis. Quot enim increduli, quot scelesti, quot impuri sunt, qui in hac societate similiter gloriari possunt?

Homo. Non te conturbare debet, quod in usu rerum temporalium eadem bonis et malis est participatio, nec idcirco eos similiter a Deo amari existimes, quia his omnibus tecum similiter communicare vides. Nam sicut bestiæ non propter se, sed propter hominem creatæ sunt, ita mali homines non propter se, sed propter bonos vivunt. Et sicut vita eorum utilitati bonorum deservit, sic omne, quo vita illorum alitur, dubium non est, quin ad ditionem bonorum referendum sit. Idcirco autem mali inter bonos vivere permittuntur, ut societas illorum bonorum vitam exerceat, quos et felicitate sua admonent potiora his et, quæ mali communicare non possunt, bona quærere, et iniquitate sua cogunt arctius virtutem amare, postremo, ut dum illos divina gratia destitutos vident per quælibet abrupta vitiorum ruere, discant quantas pro sua salute debeant creatori gratias referre. Ratio siquidem divinæ dispensationis ad nostræ salutis augmentum et glorificationis documentum hoc exigebat, ut sicut in vita bestiarum discimus summam felicitatem non esse his uti, ita quoque in vita malorum hominum discamus nec esse summam felicitatem istis dominari. Similiter igitur bonis ac malis ista concedi debuerunt, quia aliter boni potiora sibi servari non crederent, nisi ista tam bonis quam malis communia esse viderent. Nihil igitur amplius de societate aut felicitate malorum conqueraris nec ideo in privilegium singularis amoris tecum ascribendos putes, quia eos in usu et dominio rerum transeuntium socios habes, quia etiam in hoc, sicut iam diximus, saluti tuæ proficiunt, quod istis tecum non tantum uti, sed et dominari possunt. Quid autem de

3 f. singulariter—quidquid habent *B* 9 sint *M* 31 dicimus *M*

societate bonorum dicam? Nam hoc solum nunc restat, ut consideres, utrumne idcirco de singulari amore sponsi tui gloriari non possis, quod ab eo non sine societate bonorum diligeris. Quapropter reminisci te volo illius, quam superius in assertionem attuli, sententiæ, quam tunc quidem quasi minus congruam ad id, de quo illic agebatur atque adhuc agitur, comprobandum iudicasti. Replico igitur nunc eam, ut diligentius coram te discutiam, utrumne aliquid nobis ad id, quod demonstrare nitimur, confirmandum eius veritas astipuletur. Dixi enim, etiam societatem hominum dono tibi creatoris esse concessam, ut inde solamen vivendi capias, ne quadam solitaria et inerti vita destituta contabescas. Sicut igitur vita malorum tibi est exercitium, sic solamen est vita bonorum, qui certe tales sunt, quos nec felicitatis tuæ participes nec amoris tui aspernari debes habere consortes. Nam si vere bonos diligis, quidquid illis beneficii impenditur, inde charitas quæ in te est non quasi de alieno, sed quasi de proprio gratulatur. Licet igitur beatum esset, isto amore te vel solam perfrui, multo tamen beatius est in ipso cum multorum bonorum congratulatione delectari, quia cum in eos etiam, qui comparticipant, affectus dilectionis expanditur, charitatis gaudium et suavitatis ampliatur. Spiritualis namque amor tunc melius cuique fit singularis, quando omnibus est communis. Nec participatione plurium minuitur, cujus fructus unus et idem totus in singulis reperitur. Nihil igitur privilegio singularis amoris tui societas bonorum præscribit, quia sponsus tuus in omnibus diligit te, quos diligit propter te, ac per hoc etiam singulariter diligit te, quia nihil diligit sine te. Non autem timeas, animum illius in amorem plurium quasi per affectum distrahi et idcirco minorem esse ad singulos, quod partitus quodammodo et divisus videatur in cunctos. Sic singulis adest quasi omnibus, quia nec alium nec maiorem dilectionis affectum singulis impenderet, si absque cunctorum participatione singulos amaret. Ergo omnes unum unice diligant, ut omnes ab uno unice diligantur, quia nec alius præter unum unice ab omnibus diligendus est, nec alius præter unum unice omnes diligere potest. Omnes autem in uno se quasi unum diligant, ut unius dilectione unum fiant. Iste amor unicus est, non tamen privatus, solus nec tamen solitarius, participatus nec divisus, communis et singularis, cunctorum singulus et singulorum totus, nec partici-

6 atque igitur *M* 10 etiam *om. A*

patione decrescens, nec usu deficiens, nec tempore veterascens, antiquus et novus, affectu desiderabilis, experientia dulcis, fructu æternus, iucunditate plenus, reficiens et satians, nec unquam fastidium generans.

Anima. Satis iucundæ mihi sunt assertiones tuæ, et fateor quoniam inde jam incipio ardentius huius amorem appetere, unde prius cœperam eum amplius fastidire. Sane unum adhuc superest desiderio meo, quod si per te adipisci potero, satis per omnia mihi factum esse non dubitabo. Hoc autem est, si quo modo demonstrari possit, qualiter iste sponsus castitatis singulis quos diligit quasi omnibus affectu et effectu adsit. Et de affectu quidem dubitare non potero, si hoc in effectu verum esse cognosco.

Homo. O anima mea, si tantopere in incepto persistis, nec tibi satisfactum esse iudicas, si non prorsus singulare beneficium sponsi tui impensum agnoscas, etiam in hoc tuæ petitioni libenter annuo, quoniam hanc tuam instantiam ex devotione potius nasci quam ex importunitate cognosco. Nam in hoc quoque providit tibi optimus amator tuus, ne nihil esset, in quo singulariter de ipso gloriari possis; sed sicut communia et specialia dedit, sic et singularia tribuit. Communia quidem sunt ea, quæ in usum universorum veniunt, sicut est lux solis, spiramen aëris. Specialia vero ut ea, quæ non omnibus, sed quasi cuidam societati concessa sunt, sicut est fides, sapientia, disciplina. Singularia autem ut ea, quæ unicuique propria impertita sunt, sicut Petro principatus in apostolis, Paulo apostolatus in gentibus, Ioanni privilegium amoris. Considera ergo, anima mea, quæ communia cum omnibus, quæ specialia cum aliquibus, quæ singularia sola acceperis. In omnibus iis te dilexit, quæ vel communiter tecum omnibus, vel specialiter quibusdam, vel singulariter tibi soli tribuit. Cum iis rursum omnibus te dilexit, quibus te participatione doni sui sociavit. Præ omnibus iis te dilexit, quibus te singularis gratiæ dono prætulit. In omni creatura dilecta es, cum omnibus bonis dilecta es, præ omnibus malis dilecta es. Et ne parum tibi videatur, quod præ omnibus malis dilecta es, quanti boni sunt, qui minus te acceperunt? Sed quia pro desiderio singularis amoris ad ea potius, quæ singulariter data sunt, niti te video, quamvis multa adhuc dici possent de iis, in quibus et cum quibus dilecta es, hoc quod iam dictum est sufficere volo.

---

14 incerto *A* 24 quidam *M*

Nolo tamen, ut parum existimes vel in tantis vel cum talibus te esse dilectam, ubi et bonos omnes habeas socios, malos vero et quæ condita sunt universa subjectos. Vidisti igitur, o anima mea, quanta sunt in quibus dilecta es, vidisti quales sunt cum quibus dilecta es: nunc præ quibus dilecta sis considera, quantum potes. Tibi loquor, anima mea, tu nosti quid acceperis, et necesse habes adhuc melius nosse, ne incipias vel de iis quæ non accepisti præsumere, vel de iis quæ accepisti gratias non referre. Utinam recolere possim ea, quomodo tibi expedit et quomodo illi placet, qui tibi hæc dedit! Nam et ipse idcirco hæc tibi dedit, ut tu semper ea in memoria habeas et nunquam ab eius amore oblivione tepescas. Primum cogita, anima mea, quod aliquando non fueris et, ut esse inciperes, hoc eius dono acceperis! Donum ergo eius erat, ut fieres. Sed nunquid tu ei aliquid dederas priusquam fieres, quo tibi hoc ab eo redderetur ut fieres? Nihil prorsus, nihil tu dederas, nihil dedisse poteris priusquam fieres, sed gratis accepisti ab eo ut fieres. Cui ergo prælata es in eo quod facta es? Quis minus accipere potuit, quam qui ut fieret accepit? Et tamen nisi hoc esset aliquid accipere, non poterat qui non erat incipere; et nisi esse quam non esse melius esset, nihil ille, qui est, eo, qui non est, amplius accepisset. Quare ergo, Deus meus, fecisti me, nisi quia esse magis quam non esse voluisti me? Et plus dilexisti me omnibus iis, qui accipere non meruerunt illud a te. Cum ergo, Deus meus, esse mihi dedisti, bonum et magnum, bonum et pulchrum, bonum tuum mihi dedisti, et me, cum hoc mihi dares, prætulisti omnibus, quibus hoc tantum bonum tuum dare noluisti. O anima mea, nunquid aliquid dicimus, cum hoc Deo nostro dicimus, Deo nostro a quo facti sumus, facti qui non fuimus et omnibus qui facti non sunt amplius accepimus? Sic prorsus, sic aliquid dicimus, et multum dicimus cum hoc dicimus, et hoc semper dicere debemus, ne unquam obliviscamur eum, a quo tantum bonum accepimus. Qui utique si nihil amplius dedisset, pro eo ipso tamen semper a nobis laudandus et diligendus esset. Nunc autem amplius dedit, quia dedit non solum esse, sed pulchrum esse, formosum esse, quod quantum superat nihil per existentiam, tantum antecedit aliquid per formam, in quo multum placet id, quod est, et amplius id, quod tale est. In quo, anima mea, omnibus te prælatam aspice, quos tale et

---

3 vero ut *M* 31 ab omnibus *M*

tam excellens existendi bonum vides non accepisse. Sed nec hic terminari potuit munificentia largitoris optimi. Adhuc aliquid plus dedit et magis nos ad similitudinem suam traxit. Voluit ad se trahere per similitudinem quos ad se trahebat per dilectionem. Dedit ergo nobis esse et pulchrum esse; dedit et vivere, ut præcellamus et iis, quæ non sunt, per essentiam et iis, quæ inordinata aut incomposita sunt, per formam, et quæ inanimata, per vitam. Magno debito obligata es anima mea, multum accepisti, et nihil a te habuisti. Et pro iis omnibus non habes quid retribuas, nisi tantum ut diligas. Nam quod per dilectionem datum est, nec melius nec decentius quam per dilectionem rependi potest. Accepisti autem hoc totum per dilectionem. Poterat enim Deus etiam aliis creaturis suis dedisse vitam, sed amplius in hoc dono dilexit te. Nec ideo plus dilexit te, quoniam plus diligendum invenit in te, sed quia gratuito plus dilexit te, talem fecit te ut jam nunc merito plus diligat te.

Anima. Quanto plus audio, tanto plus audire concupisco. Perge, quæso, et quæ sequuntur narrato.

Homo. Post esse et post pulchrum esse, post vivere datum est et sentire, datum est et discernere, et per eandem dilectionem datum est, quæ nisi præcessisset, nihil a largiente datum, nihil ab indigente acceptum fuisset. Quam sublimis, et quam decora facta es, anima mea! Quid sibi iste ornatus tantus ac talis voluit, nisi quia idem ipse, qui te induit, sponsam suo thalamo præparavit? Novit ad quod opus te conderet, novit qualis ornatus illud opus deceret, et ideo dedit quod decuit et quod tantum decuit, ut et ipse diligeret hoc, qui dedit. Sensibus foris decoravit, intus sapientia illustravit, sensus dans quasi exteriorem ornatum, sapientiam quasi interiorem habitum, sensus quasi quasdam gemmas fulgentes appendens exterius, sapientiam quasi naturali pulchritudine faciem vultus tui decorans intus. Ecce ornatus tuus omnium gemmarum vincit pulchritudinem; ecce facies tua omnium formarum superat decorem. Talem omnino esse decebat, quæ ad cœlestis regis thalamum introducenda fuerat. Quantum dilecta es et præ quantis dilecta es, quando talis facta es! Quam singulare donum, quam non omnibus concessum, non nisi dilectis et diligendis concedendum! Multum gloriari

---

31 ornatum *om. B Ed. pr. M* 36 Talem nimirum *B* 37 coelestis sponsi *B*

poteras et multum custodiri debueras, ne tale donum perderes, ne tale ornamentum fœdares, ne tantum decorem corrumperes, ne eo amisso vel immunito amplius misera fieres, quam eo non accepto vel non perfecto misera fuisses, ne te cum damno amissæ pulchritudinis simul torqueret confusio fœditatis et abiecta vilior fieres, quam si recepta non fuisses. Istud ergo custodiendum et illud cavendum fuerat, ut istud custoditum persisteret et illud cautum non eveniret. Sed vide quid fecisti, anima mea; dereliquisti sponsum tuum et cum alienis prostituisti amorem tuum. Corrupisti integritatem tuam, fœdasti pulchritudinem tuam, dispersisti ornatum tuum. Tam vilis et tam turpis et tam immunda facta es, quasi talis sponsi amplexibus amplius digna non esses. Oblita es ergo sponsi tui, et pro tantis beneficiis condignas gratias non egisti. Meretrix facta es, et præ nimiis fornicationibus tuis laxata sunt ubera tua. Rugosa effecta est frons tua, genæ marcidæ, languentes et stupentes oculi, labia pallore obducta, exsiccata cutis, virtus infracta, ipsis quoque amatoribus tuis odiosa.

ANIMA. Sperabam tanta illa præconia ad alium finem tendere; sed ut video ad maiorem confusionem mei hæc dixisti, ut eo magis odio dignam ostenderes, quo tantis beneficiis acceptis et non custoditis magis ingratam comprobasses. Vellem ergo aut factum non esse quod dictum est, aut saltem dictum non esse quod factum est, ut vel oblivio confusionem tegeret, si præsumptio reatum non vitasset.

HOMO. Non ad confusionem tui, sed ad eruditionem haec dicta sunt, ut magis illi fias obnoxia, qui te et fecit cum non eras, et redemit cum perieras. Nam illud quoque in assertionem amoris illius commemoravi, ut inde occasione sumpta iam nunc tibi narrare incipiam, quantum iste sponsus tuus, qui tam excelsus apparuit, cum te conderet, humiliari dignatus est, cum te repararet. Illic tam sublimis, hic tam humilis, non tamen hic quam illic minus amabilis, quia nec hic quam illic minus admirabilis. Illic potenter magna tibi contulit, hic misericorditer pro te dira sustinuit. Ut enim te relevaret illuc, unde cecideras, ipse descendere dignatus est huc, ubi iacebas, et ut tibi iuste redderetur quod perdideras, ipse dignatus est pie pati quod tolerabas. Descendit ergo, suscepit, sustinuit, vicit, restauravit: descendit ad mortalem, suscepit mortalitatem, sustinuit passionem, vicit mortem,

28 haec *om. M*

restauravit hominem. Ecce, anima mea, obstupesce tanta mirabilia, tanta beneficia propter te exhibita! Cogita quantum diligat te, qui tanta facere dignatus est propter te! Pulchra facta fueras eius munere, fœda facta es tua iniquitate. Sed iterum mundata es et formosa facta eius pietate, operante tamen utrobique charitate. Olim cum non esses, dilexit te ut conderet. Postea cum fœda esses, dilexit te, ut pulchram faceret et ut ostenderet tibi quantum te diligeret. Non nisi moriendo a morte te liberare voluit, ut non tantum pietatis impenderet beneficium, verum et charitatis monstraret affectum. Nunc autem tam sincera charitate te diligit, acsi semper cum eo perstitisses, nec exprobrat tibi reatum, nec improperat tibi beneficium. Et si deinceps fideliter cum eo perseverare ipsumque ut decet amare ac tuum illi amorem incontaminatum conservare volueris, maiora prioribus se daturum promittit.

Anima. Iam quodam modo amare incipio culpam meam, quia, ut video, non parum mihi malefecisse profuit, quanto ex eo mihi, id quod votis omnibus scire desiderabam, luce clarius innotescit. O felix culpa mea, ad quam diluendam, dum ille charitate trahitur, ipsa quoque eius charitas mihi desideranti et totis eam præcordiis concupiscenti aperitur. Nunquam tam bene dilectionem eius agnoscerem, si in tantis periculis eam experta non fuissem. O quam feliciter cecidi, quæ post lapsum felicior resurrexi! Nulla dilectio maior, nullus amor sincerior, nulla charitas sanctior, nullus affectus ardentior. Mortuus est pro me innocens, nihil in me quod amaret inveniens. Quid ergo, Domine, dilexisti in me et tantum dilexisti, ut morereris pro me? Quid tale in me invenisti, pro quo tanta et tam dura sustinere voluisti?

Homo. O anima mea, argue temetipsam coram Domino, quod hucusque tantis beneficiis eius ingrata fuisti et miserationes eius plurimas cognoscere noluisti. Sed ut adhuc melius intelligere possis, quantum illi debeas, me reliqua eius beneficia secundum cœptum ordinem prosequente volo ut diligenter intendas.

Anima. Hoc semper audire desidero, quod mihi tam dulce est, ut idem te incessanter iterare cuperem, si non ad alia quoque, quæ restant audienda, festinarem.

Homo. Abieras ergo et perieras, et quia in peccatis tuis venundata eras, venit ille post te, ut redimeret te, et

---

38 si *om. M*

tantum dilexit te, ut sanguinis sui pretium appenderet pro te, talique pacto et reduxit te de exsilio et redemit de servitio.

Anima. Nescivi quod tantum me diligeret Deus. Amplius mihi vilis esse non debeo, quæ tantum Deo placui, ut et mori eligeret pro me, ne perderet me.

Homo. Et quid si cogitare cœperis, quot et quales in comparatione tui abiecti sunt, qui hanc, quæ tibi data est, gratiam consequi non potuerunt? Certe audisti ab initio usque ad hanc diem, quam multæ generationes hominum pertransierunt, quæ omnes sine cognitione Dei et pretio suæ redemptionis in interitum sempiternum dilapsæ sunt. Omnibus illis te redemptor et amator tuus prætulit, quando tibi hanc gratiam largitus est, quam nullus horum percipere meruit. Et quid dices? Quare, putas, prælata es illis omnibus? Nunquid tu fortior, nunquid sapientior, nunquid nobilior, nunquid ditior illis omnibus fuisti, quia hanc præ illis omnibus specialem gratiam sortiri meruisti? Quot fortes, quot sapientes, quot nobiles, quot divites ibi fuerunt? et tamen universi relicti et abiecti perierunt. Tu sola præ omnibus illis assumpta es, et quare in te hoc factum sit, nullam præter gratuitam salvatoris tui charitatem causam invenire potes. Elegit ergo et præelegit te sponsus tuus, amator tuus, redemptor tuus, Deus tuus. Elegit te in omnibus et assumpsit te ex omnibus et amavit te præ omnibus. Nomine suo vocavit te, ut memoriale eius semper esset apud te. Voluit te participem esse in nomine, participem in nominis veritate, quoniam unxit te illo, quo et ipse unctus erat, oleo lætitiæ, ut ab uncto sit unctus, qui a Christo dicitur Christianus.

Anima. Multum, fateor, collatum est mihi, sed quæso te, si, ut asseris, ego iam assumpta sum, quid adhuc differor, quoniam ad amplexus sponsi necdum venire possum?

Homo. Nescis ergo, anima mea, nescis quam fœda prius fuisti, quam polluta, quam deformis et squalida, discissa et dissipata, omni horrore et enormitate plena. Et quomodo tam cito in illum pudoris et castitatis thalamum introduci expetis, nisi prius saltem cura aliqua et studio exculta ad pristinum decorem repareris? Nam hoc est quod nunc exspectaris, hoc est quod iste tuus sponsus adhuc præsentiam suam tibi subtrahit et necdum in mutuos amplexus et dulcia oscula te admittit, quia videlicet nec polluta debet mundum tangere, nec turpem decet pulchrum videre. Cum autem præparata et decenter ornata fueris, tunc demum in illum

cœlestis sponsi thalamum sine confusione permansura introibis. Nec te pudebit tunc priscæ turpitudinis, cum nihil turpe, nihil pudore dignum habebis. Prius ergo stude formam tuam excolere, faciem ornare, habitum componere, maculas tergere, munditiam reparare, mores corrigere, disciplinam servare et omnibus tandem in melius commutatis digno sponso dignam sponsam reddere. Aliquid dicere volo, unde te magis cautam efficiam, ne pro eo, quod electam te audis, aut elatio tumidam aut negligentia reddat dissolutam. Nunquam audisti quid rex Assuerus fecit, quando Vasthi reginam propter insolentiam illius repudiavit, factum insigne, exemplum utile, periculum grave? Abjecta est ergo illa propter superbiam suam, et factum est regis praeceptum, ut de omni regno suo congregarentur puellae speciosae virgines et adducerentur ad civitatem Susan et traderentur in domum feminarum sub manu Egei eunuchi, qui erat praepositus et custos mulierum regiarum, ibique acciperent mundum muliebrem et caetera ad usum necessaria, sicque omnibus abundanter secundum regiam ambitionem suppletis excolerentur et ornarentur, per sex menses oleo myrtino ungerentur, per alios sex quibusdam pigmentis uterentur et sic compositae et ornatae de triclinio feminarum ad regis cubiculum transirent, ut quae ex omnibus magis oculis regis placuisset, illa pro Vasthi in solio regni sederet. Vide quam multæ electæ sunt, ut una eligeretur, illa scilicet quæ oculis regis formosior et ornatior cæteris videretur. Ministri regis multas eligunt ad cultum. Rex ipse unam eligit ad thalamum. Prima electio multarum facta est secundum regis præceptionem, secunda electio unius facta est secundum regis voluntatem. Consideremus ergo si forte exemplum hoc præsenti, de quo agimus, negotio valeat adaptari. Rex, summi regis filius, venit in hunc mundum, quem ipse creaverat, desponsare sibi uxorem electam, uxorem unicam, uxorem nuptiis regalibus dignam. Sed quia hunc Iudæa in humilitatis forma apparentem recipere contempsit, abiecta est. Et missi sunt ministri regis, apostoli videlicet, per totum mundum congregare animas et adducere ad civitatem regis, id est ad sanctam ecclesiam, in qua domus est et mansio mulierum regiarum, id est sanctarum animarum, quæ fecundantur et generant non ad servitutem, sed ad regnum filios. Quæ quia non ex timore sed cha-

---

19 suppletu *M*, completis *Ed. pr.* 23 oculis regis *om. M*
24 *vgl. Esth.* 2, 1—4. 12. 13 26 eligant *M* 34 in *om. M*

ritate Deo serviunt, quasi in libertatem bonorum operum partus edunt. Multi ergo vocati intrant per fidem ecclesiam, et ibi sacramenta Christi quasi quædam unguenta et antidota ad reparationem et ad ornatum animarum præparata accipiunt. Sed quia ore veritatis dicitur *Multi sunt vocati, pauci vero electi* non omnes, qui ad hunc cultum sunt admissi, ad regnum sunt eligendi, nisi tantum ii, qui sic student se per ista mundare et excolere, ut cum ad regis præsentiam introducti fuerint, tales inveniantur, quos ipse magis velit eligere quam reprobare. Vide ergo ubi posita es, et intelliges quid facere debes. Posuit enim te sponsus tuus in triclinio, ubi mulieres ornantur; varia pigmenta et diversas species dedit cibosque regios de mensa sua ministrari tibi præcepit, quidquid ad sanitatem, quidquid ad refectionem, quidquid ad reparandam speciem, quidquid ad augendum decorem valere potest, tribuit. Cave ergo, ne ad colendam teipsam negligens sis, ne in novissimo tuo, cum in conspectu sponsi huius repræsentata fueris, indigna (quod absit) eius consortio inveniaris. Præpara te, sicut decet sponsam regis et sponsam regis cœlestis, sponsam sponsi immortalis.

Anima. Amaricasti iterum me et perculisti pavore non modico. Nam quantum ex verbis tuis intelligi datur, mutavi propositum, sed non evasi periculum. Mutavi propositum, quia ab illo, qui me olim distrahebat vago instabilique amore, ad unicam dilectionem conversa sum. Non evasi periculum, quia, sicut asseris, nisi me omnibus modis dignam exhibere studuero, ad fructum huius dilectionis non pertingo. Superest ergo ut nunc mihi diligentius edisseras de hoc triclinio, in quo mulieres regiæ aluntur, et de cibo regio, qui eis datur, et de ipsis quoque unguentis, quibus unguntur, et de cæteris omnibus, quæ ad cultum sive decorem exhibentur. Ipsius enim dilectione provocor, iis deinceps studium impendere, sine quibus me video ad dilectionis affectum non posse pervenire. Atque utinam ego illa una esse merear, cuius decorem atque ornatum rex laudabit! Quam felix illa et quanto electis electior, quæ ad hunc finem studium suum perducet! Quam exiguum iam omnem laborem reputarem, si ad hunc finem studium meum perducere possem! Quæso igitur, ut non pigriteris per singula mihi ediscere, quæ sint illa remedia, quibus faciem meam debeam ad hunc decorem

---

6 *Matth.* 20, 16   37 quanto *A Ed. pr. M*, quam *B*

reformare, quia vehementer illi placere cupio, cuius charitatem erga me tam benignam et amorem tam iucundum agnosco.

Homo. Sic vere necesse est ut facias. Precorque, ut ipse, qui tibi iam voluntatem hoc faciendi tribuit, vires etiam perficiendi tribuere velit. Quæris quid sit triclinium, quære etiam quid sit regis cubiculum. Istas duas mansiones propone tibi, quia harum tibi consideratione opus est. Est ergo triclinium, est regis cubiculum. In triclinio sponsæ ad nuptias præparantur, in cubiculo autem nuptiæ celebrantur. Præsens ecclesia quasi triclinium est, in qua nunc sponsæ Dei ad futuras nuptias præparantur. Cœlestis Ierusalem quasi regis cubiculum est, in qua nuptiæ ipsæ celebrantur. Post tempora autem ornandi de triclinio transeunt ad regis cubiculum, quia post tempora bene operandi veniunt, ut boni operis sui percipiant fructum. Præsens vero ecclesia triclinium dicitur propter tres ordines fidelium, coniugatorum, continentium, rectorum vel virginum. Videamus deinceps, quæ sint unguenta et pigmentorum genera, qui cibi, quæ vestimenta ad cultum sponsarum præparata. Neque hoc prætermittendum est, quod ipse sponsus sicut gratuito primum quodammodo fœdas ac turpes diligit, ita et gratuito eis ad ornatum adminiculum omne impendit. Nec quidquam ex se habent, nisi ab illo accipiant, unde illi placeant, ut etiam hoc ad dilectionem pertinere scias, quod habes, unde ornare te possis, quæ utique ex te nihil habes, nisi ab illo acceperis. Primum est fons baptismi hic positus et lavacrum regenerationis, in quo sordes præteritorum criminum abluis. Deinde chrisma et oleum, in cuius unctione spiritu sancto liniris. Post hæc delibuta et unctione lætitiæ perfusa ad mensam venis et percipis ibi alimentum corporis et sanguinis Christi, quo interius saginata atque refecta noxiam illam præteritorum ieiuniorum maciem depellis et pristina plenitudine atque fortitudine reparata rursus quodammodo iuvenescis. Deinde vestimenta bonorum operum induis et fructu eleemosynarum, cum ieiuniis et orationibus, cum sacris vigiliis aliisque operibus pietatis quasi quodam vario ornatu decoraris. Ad ultimum sequuntur aromata virtutum, quarum odor suave spirans omnem illum antiquarum sordium fetorem fugat, ita ut tibi quodammodo tota mutari et in aliam transformari videaris et magis læta, magis alacris, magis sospes efficiaris.

---

6 quod *M* 7 quod *M* 18 sunt *M* 30 ab mensam *M*

Datur etiam tibi speculum sancta scriptura, ut ibi videas faciem tuam, ne quid minus aut aliter quam decet habeat compositio ornatus tui. Quid ergo dicis anima mea? Scis utrumne adhuc aliquid horum perceperis? Certe in fonte abluta fuisti, certe chrismatis unctionem percepisti, certe de mensa regis eumdem cibum comedisti et eumdem potum bibisti. Sed forte iterum polluta es: habes lacrymas, quibus iterum te abluas. Iterum unctio emarcuit in te: per bonam et piam devotionem iterum te ungas. Iterum ieiunio diuturno confecta es: iterum lacrimis abluta et piæ contritionis unctione renovata ad refectionem tuam redeas. Vide quam pia dispensatione tibi ubique concurritur. Non habuisti et datum est tibi, perdidisti et restauratur tibi, nusquam derelinqueris, ut scias, quantum ille te diligat, a quo amaris. Non vult te perdere et ideo tanta patientia exspectat et concedit pie, negligenter toties amissa iterum atque iterum, si tu volueris, reparare. O quot iam perierunt, qui ista tecum acceperant, sed amissa iterum tecum recipere non meruerunt. Plus ergo omnibus illis dilecta es, quia tibi tam benigne amissum redditur, quod illis perditum tam districte negabatur. Nunquid tibi gratia bene operandi nulla data est? tamen voluntas bona ipso largiente negata non est. Si magna opera facis, misericorditer sublimaris. Si non facis magna opera, fortassis salubriter humiliaris. Melius novit ille, quid tibi expediat, quam tu; et ob hoc si vis bene de illo sentire, totum, quod ab illo tibi fit, bene fieri intellige. Forte gratiam virtutum non habes, sed dum vitiorum impulsu concuteris, melius in humilitate solidaris. Suavius redolet Deo humilitas infirma, quam virtus elata. Nihil ergo dispositioni illius præiudicare audeas, sed semper cum timore et reverentia ora eum, ut quemadmodum ipse novit, tibi subveniat, si qua adhuc in te mala permanserunt, pie diluat, si qua inchoata sunt bona, benigne perficiat et ea te, qua ipse voluerit, via ad se perducat. Quid tibi amplius dicam? Estne aliquid adhuc, quod dicere possimus ad ostendendam dilectionem? Tibi loquor, anima mea, estne aliquid? Quid dicis? Si tua dicis, aliena non poteris; si aliena et tua, non tamen omnia. Quis enim omnia dicere potest? et tamen scimus quod omnium origo charitas est. Ecce duo nati sunt, eadem utriusque nobilitas generis, eadem hora nativitatis. Alter in paupertate relin-

5 certe chrismatis unctionem percepisti *om. M*   10 devotionis *M*
35 possumus *M*   39 utrisque *B M*

quitur, alter divitiis sublimatur, et utrumque charitas operatur, quia et hunc paupertate humiliat et illum abundantia consolatur. Iste debilis est et ille fortis: ille tenetur, ne malum perficiat, iste roboratur, ut ad bonum opus convalescat; utrumque charitas probat, non reprobat. Alter per sapientiam illuminatur, alter in simplicitate sui sensus relinquitur, iste ut seipsum despicere, ille ut studeat creatorem suum agnoscere; utrique tamen voluit charitas adesse. Talis est amor Dei erga nos, nec quidquam omnino humana infirmitas tolerat, quod ipse, quantum in sua bonitate est, ad bonum nostrum non disponat.

CONFESSIO

Confiteor tibi miserationes tuas, Domine Deus meus, quia non dereliquisti me, dulcedo vitæ meæ et lumen oculorum meorum. Quid retribuam tibi pro omnibus quae tribuisti mihi? Vis ut diligam te, et quomodo diligam te? quantum diligam te? Quis sum ego ut diligam te? et tamen diligam te, Domine fortitudo mea, firmamentum meum, refugium meum, liberator meus, Deus meus, adiutor meus, protector meus, cornu salutis meae et susceptor meus! Et quantum adhuc dicam? Tu es Dominus Deus meus. O anima mea, quid faciemus Domino Deo nostro, a quo tot et tanta bona accepimus? Neque enim contentus fuit eadem, quæ et cæteris, bona nobis tribuere, sed in malis quoque nostris eum singularem dilectorem agnoscimus, ut eum tam de bonis quam de malis nostris omnibus singulariter diligamus. Tu dedisti mihi, Domine, ut te agnoscam et præ cæteris multis de tuis secretis revelata intelligam. Alios coætaneos meos in tenebris ignorantiæ dereliquisti et mihi præ illis lumen sapientiæ tuæ infudisti. Tu dedisti mihi verius cognoscere te, purius diligere te, sincerius credere in te, ardentius sequi te. Tu dedisti mihi sensum capacem, intellectum facilem, memoriam tenacem, linguam disertam, sermonem gratum, doctrinam suasibilem, efficaciam in opere, gratiam in conversatione, provectum in studiis, effectum in cœptis, solamen in adversis, cautelam in prosperis, et quocunque vertebam me, ubique gratia tua et misericordia præcessit me. Et sæpe cum mihi consumptus videbar, subito liberasti me. Quando errabam, reduxisti me, quando ignorabam, docuisti me, quando peccabam, corripuisti me, quando tristabar, consolatus es

---

14 quid *M* 16 *vgl. Ps.* 115, 12 *Vulg.* 21 *vgl. Ps.* 17, 2. 3

me, quando desperabam, confortasti me, quando cecidi, erexisti me, quando steti, tenuisti me, quando ivi, duxisti me, quando veni, suscepisti me. Hæc omnia mihi fecisti, Domine Deus meus, et alia multa, de quibus mihi dulce erit semper cogitare, semper loqui, semper gratias agere, ut te laudem et amem pro omnibus beneficiis tuis, Domine Deus meus. Ecce habes, anima mea, arrham tuam, et in arrha tua cognoscis sponsum tuum. Serva te illi intactam, serva impollutam, serva integram, serva incontaminatam. Si olim meretrix fuisti, iam virgo facta es, quemadmodum amor illius consuevit corruptis integritatem reddere et integris castitatem conservare. Semper autem cogita, quantam tecum misericordiam fecerit; et in hoc perpende, quantum ab ipso diligeris, quod eius beneficium nunquam tibi defuisse cognoscis.

Anima. Vere fateor, merito amor iste singularis dicitur, qui, cum se in multos diffundat, ita tamen unice singulos amplexatur. Vere pulchrum et mirificum bonum, quod commune est omnium et totum singulorum, cunctis præsidens, singulos implens, ubique præsens, omnium curam agens, et tamen singulis quasi omnibus providens. Sic certe mihi videtur, cum eius miserationes circa me attendo, quod (si fas est dicere) quodammodo nihil aliud agat Deus, nisi ut meæ saluti provideat, et ita totum ad custodiam mei occupatum video, quasi omnium oblitus sit et mihi soli vacare velit. Semper præsentem se exhibet, semper paratum se offert. Quocunque vertero me, non me deserit, ubicunque fuero, non recedit, quidquid egero, pariter assistit; et quod tandem cunctis actionibus sive cogitationibus meis perpetuus inspector et, quantum ad bonitatem suam pertinet, individuus cooperator adsit, ipso operis sui effectu patenter ostendit. Ex quo constat, quod licet facies eius adhuc a nobis non possit videri, nunquam tamen possit præsentia eius evitari. Ego autem, fateor, diligentius hoc considerans timore pariter et pudore ingenti confundor, quod illum, cui tam vehementer placere cupio, ubique mihi præsentem et omnia mea occulta videntem intueor. O quam multa sunt in me, de quibus coram oculis eius erubesco et pro quibus iam magis illi displicere timeo, quam pro iis, quæ laudanda in me sunt (si qua sunt), placere posse in me confido? O utinam ad modicum ab oculis eius possem abscondi, donec maculas istas omnes detergerem et sic demum ante conspectum eius sine macula immaculata apparerem! Nam quomodo in hac deformitate placere illi potero, quæ et mihi quoque in illa

vehementer displiceo! O maculæ veteres, o maculæ fœdæ et turpes, quid tamdiu hæretis! Abite, discedite, et ne præsumatis amplius oculos dilecti mei offendere! Nolite fallere vosmetipsas: non semper mecum ipso adiuvante manebitis, quamvis me adhuc pigritante exterminari non potuistis. Ego iuravi super vobis, quod nec tenebo nec diligam vos amplius, quia omnino detestor et prorsus abominor turpitudinem vestram. Iamque deinceps, etiamsi possem a sponso meo non videri, nollem tamen a vobis infici. Quanto magis nunc, quia palam ipso sum et quia plus certe me contristat eius offensio, quam mea etiam turpitudo. Recedite ergo! In vanum amplius mihi adhæretis, quia, etiam mecum manentes, meæ non estis. Alienas vos a sorte mea iudico et vobiscum deinceps nullam communionem habere volo. Habeo aliud exemplar, cui conformari cupio, et ad aliud iugiter respicio, ac quantum possum magis semper ac magis exinde similitudinem traho. Ex quo hoc etiam didici, quod vos exterminare debeo, et qualiter hoc faciam iam agnosco.

HOMO. Mira res nobiscum agitur, quam ideo fortassis non miraris, quia necdum quid dicere velim intelligis. Considero namque, qualiter a principio nostri sermonis multa, quæ adversari videbantur dilectioni, in medium adduxeris et quod ex eis semper non infirmata, sed amplius probata sit virtus dilectionis. Dixisti dilectionem singularem pariter et communem esse non posse; sed inde comprobata est amplius mirabilis, quod demonstrata est communis esse et singularis. Dixisti rursum te perfecte non diligi, eo quod ad cultum electam audieras et adhuc ad thalamum assumptam non vidisti; sed tamen iterum ostenditur tanto maior erga te dilectio, quanto maior per eius patientiam tua exspectatur perfectio. Ad extremum modo dubitare cœpisti, an in hac deformitate tua, quam licet invita pateris, ab illo posses diligi; sed quando hoc dubitasti, olim te totam fœdam et tamen dilectam fuisse iam non meministi. Si ergo te nunc diligere dignatus est, quando tota turpis et nihil adhuc decoris habens fuisti, quanto magis nunc diliget te, quando decorari et priscam turpitudinem deponere iam cœpisti? Nam et hoc quoque ad laudem dilectionis eius pertinet, quod imperfectam diligere dignatur. Et quamvis quædam adhuc in te videat, quæ sibi non placent, diligit tamen hoc ipsum, quod tu quoque ea in temetipsa jam odisse cœpisti,

12 manentes, mihi amplius inesse non potestis *B* 20 mira multa intelligis que *B* 26 esse simul et *B*

quæ illi displicent. Non enim tam statum quam propositum respicit, nec quid sis, sed quid esse velis, attendit, si tamen tu quantum potes satagis, ut quod adhuc esse non cœpisti, esse merearis.

Anima. Hoc ultimum interrogationis meæ benigne ut suscipias quæso. Quid est illud dulce, quod in eius recordatione aliquando me tangere solet, et tam vehementer atque suaviter afficere, ut iam tota quodammodo a memetipsa abalienari et nescio quo abstrahi incipiam. Subito enim innovor et tota immutor, et bene mihi esse incipit ultra quam dicere sufficiam. Exhilaratur conscientia, in oblivionem venit omnis præteritorum dolorum miseria, exsultat animus, clarescit intellectus, cor illuminatur, desideria iucundantur, iamque alibi (nescio ubi) me esse video et quasi quiddam amplexibus amoris intus teneo, et nescio quid illud sit, et tamen illud semper retinere et nunquam perdere toto adnisu laboro. Luctatur quodammodo delectabiliter animus, ne recedat ab eo, quod semper amplecti desiderat, et, quasi in illo omnium desideriorum finem invenerit, summe et ineffabiliter exsultat nihil amplius quærens, nihil ultra appetens, semper sic esse volens. Nunquid ille est dilectus meus? Quæso, dic mihi, ut sciam an ille est, ut si denuo ad me venerit, obsecrem eum, ne recedat, sed semper permaneat.

Homo. Vere ille est dilectus tuus qui visitat te. Sed venit invisibilis, venit occultus, venit incomprehensibilis. Venit ut tangat te, non ut videatur a te, venit ut admoneat te, non ut comprehendatur a te, venit non ut totum infundat se, sed ut gustandum præbeat se, non ut impleat desiderium, sed ut trahat affectum. Primitias quasdam porrigit suæ dilectionis, non plenitudinem exhibet perfectæ satietatis. Et hoc est quod maxime ad arrham desponsationis tuæ pertinet, quod ille, qui in futuro se tibi videndum et perpetuo possidendum dabit, nunc aliquando, ut quam dulcis sit agnoscas, se tibi ad gustandum præbet. Simul etiam interim de absentia ejus consoleris, quando eius visitatione, ne deficias, incessanter reficeris. Quæso, anima mea, multa iam diximus: post hæc omnia unum agnosce, unum dilige, unum sequere, unum apprehende, unum posside.

Anima. Hoc opto, hoc desidero, hoc totis præcordiis concupisco.

---

17 quodammodo mihi *B* 19 summe *B Ed. pr. M* sic inmoderate *A* 23 semper mecum *B* 30 societatis *A* 33 ut *om. B* 39 Anima *om. A* | totis viribus *A* 39 Explicit soliloquium dilectionis domini Hugonis De arrha animę

DE VANITATE MUNDI

LIBER PRIMUS

Ratio. O munde immunde, quale dileximus te? Hic ergo est fructus tuus? Hæc promissio tua? Hæc spes nostra? Quare speravimus? Quare credidimus? Quare cogitare noluimus? Ecce quomodo decepti sumus. Nihil reliqui habemus, inanes transimus. O munde immunde, quale dileximus te?

Anima. Quid vides, homo?

R. Nihil melius quam fugere.

A. Non satis intelligo quid dicere velis: video tamen, sicut iste tuus stupor indicat, quod vel grave aliquid pateris vel novum vidisti vel magnum moliris. Ne igitur abscondas quicquid illud sit, quia si periculum est, simul liberasti me, si autem periculum nullum est et inane conturbaris, forsitan consolabor te.

R. Consurge et ascende et aspice mecum, et ostendam tibi mirabilia magna, antiquis vetera, præsentibus nova et posteriora futuris. A. Quando rem ipsam videro, de qua loqueris, tunc melius fortasse intelligam quid dicere velis. Nunc igitur ostende mihi quo ascendere debeam, ut et ego videre possim mirabilia ista, de quibus tu sic conturbaris.

R. Oculus carnis quanto sublimior et in alto constitutus fuerit, tanto amplius per visionem in latum se diffundit. Facilius quippe desuper in subiecta acies visionis expanditur, quando omnia quodammodo coram posita intuetur, sed hoc quidem eo ipso, quo per corporis instrumentum emicat, multis ac variis

---

1 *Titel in R:* De vanitate mundi et rerum transeuntium usu libri IV. In quorum duobus collocutores signatos inueni singulis litteris D et I. Quibus docens et interrogans lib. secundo ad litteram Q indicantur intelligendi. *Demgemäss hat R statt* R (Ratio) *und* A (Anima) *durchweg* D *und* I. *Erst im 3. und 4. buch hat auch R* Ratio *und* Anima 2 Liber primus *om. V* 3 O munde immunde *zweimal R* | quare sic *R* | Hiccine *R* 4 Haec de te *R* 5 Quare in te *R* | Quare tibi *R* | Quare de te *R* | voluimus *R* 7 transimus *V* remansi sumus *R* | quare sic *R* 8 o homo *R* 12 malum *R* 13 Sin *R* | nullum est periculum *R* | vane *R* 22 altiore loco *R* 24 acie *R* 25 haec *R*

modis, nullo etiam foris interveniente obstaculo, in semetipsa caligat. Nam quia angusta est, maxima comprehendere non sufficit; et quia hebes est, minima non discernit. Quia autem pigra est, cum in remotissima extenditur, etiam si nihil intercurrat, sola tamen spatii longinquitate hebetatur. Quia vero perspicax non est, intima quæque non penetrat, sed ea sola, quæ in rerum superficie sunt constituta, oberrat. Sed nec ea quæ præterita sunt respicere, nec ea quæ futura sunt potest prævidere. Hoc ego dixi, ut scias quantas angustias corporea hæc visio patiatur, quæ nisi coram posita intueri non valet. In his quoque eam et maxima quantitate excedunt et minima subtilitate fugiunt, remota longinquitate evadunt et intima obscuritate non admittunt. Nolo igitur ut cogites visionem huius oculi, quando audis te ad videndum invitari. Habes alium oculum intus multo clariorem isto, qui præterita, præsentia et futura simul respicit, qui suae visionis lumen per cuncta diffundit, qui occulta penetrat, subtilia investigat, luce aliena ad videndum non indigens, sed sua ac propria luce lucens. Quia igitur ea, quæ tibi demonstraturus sum, carnis oculus simul comprehendere non potest, ad hanc visionem non carnis, sed cordis oculus præparandus est. Constitue autem te quasi in quadam mentis specula, et exinde aciem in aream huius mundi circumquaque lustrandam dirige, ut totus contemplanti coram positus sit mundus, et inde tibi universa demonstrabo, quæ prius vel non visa ignorasti vel visa quomodo oportuit non considerasti.

A. Vere nunc fateor, quia nihil universorum aspectui cernentis absconditur, cum cordis oculus studio ad videndum aperitur. Cum autem carnis oculo ad videndum aperto quamlibet late cuncta pateant, in comparatione totius minimum est, quod comprehendo. Sed ecce dum conor, quantum valeo, cor sursum erigere, invenio me hucusque non tantum corpore, sed corde quoque deorsum fuisse. Nam quanto magis quibusdam in hoc mundo rebus affectu et cogitatione succubui, tanto ad contemplandam universitatem minus idonea et expedita fui. Nunc igitur ab his, quibus hactenus inhærebam, mentem exuo, et quasi deposito onere alleviata

---

4 nihil *om.* *R* 8 providere *R* 12 et remota *R* 13 non admittunt *V* subducunt *R* 16 lumen et aciem *R* 18 lucens *V* prospiciens *R* 22 igitur te *R* | exinde *V* eius *R* 23 arcam *R* 26 visa non ... considerasti *R* 27 fateor quod *R* 28 studiose *R* 29 Quando autem *R* | oculum ... aperio *R* 33 non solum *R* 34 magis contemplandis quibusdam mundi rebus *R* 35 rerum universitatem *R* 36 idoneus minusque expeditus *R* 37 levatus sim *R*

sim, cunctis me statim superiorem agnosco. Nescio enim quo pacto mirabili subito hoc in me factum sit, ut, dum studeo nullis spiritualiter per cupiditatem inhærere, cunctis incipiam per contemplationem superexcellere. Incipe igitur, quia mundum iam universum coram me constitutum aspicio, et quicquit ex omnibus mihi demonstrare volueris sine mora ac difficultate videbo. R. Vides igitur mundum istum? A. Video et bene video. Nunquam tam bene vidi, quia nunquam tam diligenter consideravi. R. Quid ergo tibi videtur? Qualis est species eius? A. Pulchra valde. Miror opus Dei. R. Deum in cunctis mirabilem invenis, omnes hoc iam cognoverunt.

Sed sileamus interim de operibus Dei: opera hæc hominum talia ac tanta quæ vides nondum ammirari cœpisti. Nam et hoc scire debes, quod mundum hic accipio non hanc solummodo speciem divini operis, sed mutabilitatem quoque in hoc mundo humanæ conversionis. Dic igitur mihi opera hominum, quæ vides, qualia sunt? Quid tibi videtur? A. Magnum quoque in his decorem aspicio, et dum considero quid homo sit, miror quomodo talia facere possit. R. Si bene considerares quid sit homo, non mirareris quod talia facere posset, sed quod in talibus confideret. Sed quia nondum attendere cœpisti nec dignitatem hominis nec vilitatem humani operis, idcirco tam stulte et inordinate admiraris. A. Quamvis multum contra meam existimationem loquaris, fieri tamen potest, ut et ego decepta sim et tu verum dixeris. Volo igitur magis ascultare quam contendere, ut si assertionem tuam probare potueris, impudenter restitisse non pœniteat, si autem non potueris, prudenter tacuisse non noceat. Dic ergo quæ sit dignitas hominis, quæ vilitas humani operis, quia profecto, si id quod foris apparet solum inspicitur, homo ipse opere suo nec quantitate maior nec forma decentior nec tempore diuturnior invenitur.

R. Primum de operibus hominum tecum disputare volo. Vides igitur universa opera hominum quanta et qualia sunt. A. Magna et admiranda satis mihi videntur: sed tu aliter existimas? R. Prorsus aliter existimo, et aliter te quoque existimare volo. A. Non sum tam pertinax, quin libenter a veritate vinci velim. Tantum perge quo libet, et sequar te. R. Respice omnia et considera diligenter omnia. A. Respicio

---

2 in me hoc *R* 3 specialiter *R* 8 video *om. R* 10 Miror tale opus *R* 13 tanta ac talia videns mundum admirari *R* 15 quoque *om. R* 16 humanae in hoc mundo *R* 21 mundum *R* 25 deceptus *R* 27 poteris *R* 35 sed nunquid tu *R* 39 omnia *V* singula *R*

et considero, et quid in his omnibus demonstrare velis expecto. R. Quid vides? A. Navigantes video in mari et magnam tranquillitatem maris, magnamque serenitatem aeris, ventis quoque leniter spirantibus optato cursu navigium ferri, viros autem per navem discumbentes ad epulas et canentes in lyris et tibiis et citharis et omni genere dulcis cantilenæ auditum mulcentes, ipsis et aquis melodia resultantibus pisces maris greges circumducere et exultantibus alludendo lætitiam augere. R. Quid tibi videtur? A. Quid nisi magnum gaudium, magna iocunditas et, si esse posset diuturna, magna felicitas? R. Istud ergo est, propter quod mundus placet? A. Et cur displicere debeat ignoro. R. Fige paulisper oculum et noli declinare intuitum, dum videas finem. A. Persequor euntes et quid sequatur expecto. R. Quid vides? A. Timeo dicere quod tamen celare non possum. R. Quid igitur vides? A. Video undique nigrescere cœlum et acri ventorum concursu nubes agitari, conturbari mare, fluctus intumescere et quasi ab imo eversum fundo totum in cumulum ferri. Eheu quid laudavi? R. Quid est? A. O miseri, quid vobis cum mari? Quare fallaci sereno credidistis? Quare in dubio securi fuistis? Quare tranquillitatem æquoris suspectam non habuistis? Quare perfido elemento vitam vestram committere non timuistis? Quare soliditatem litoris deseruistis? Quare securum iter in terra non tenuistis? Quid vobis lucra tanto periculo adquisita? Ecce quam exiguum bonum secuti estis, et ecce quantam calamitatem incurristis, et quia verum malum, quod vobis imminebat, providere noluistis, ab appetitu fallacis boni, qui vos trahebat, animos non cohibuistis? O infelices et miseri! Ecce illa lætitia vestra quomodo tam cito immutata est, et vita vestra ad quam miseriam devoluta est! Prius vobis inaniter exultantibus pisces maris alluserunt; nunc vos naufragos et miserabiliter abiectos pisces maris in pastum accipiunt. R. Quid tibi videtur, quale est hoc opus hominum? A. Vanitas est et vanitas vanitatum.

R. Converte te nunc ad aliud et vide. A. Conversa sum et video. R. Quid vides? A. Video homines pergentes viam suam multis et magnis mercibus onustos, camelos innumerabiles onera diversa portantes, plaustra et bigas non paucas in comitatu euntium. Omnem speciem pigmentorum atque aromatum

---

4 quoque secundis leniter *R* 6 citharis omni *R* ipsis etiam *R* 11 placet tibi *R* 17 agitari et conturbari, mari fluctibus intumescere et quasi ab uno sursum fundo *R* 29 mutata *R* 35 conversus *R* 38 plaustra plurima *R*

ibi video, omnia genera pretiosarum vestium agnosco, ingentes massas metallorum omnium et omnem lapidem pretiosum ibi conspicio, equos et mulos et mancipia, greges armentorum et pecorum absque numero. R. Unde putas isti veniunt, aut quo vadunt? A. Videtur quod homines de regione longinqua adveniant et omnes has rerum copias in exteras nationes lucri causa commutandas transducant. Apparent autem viri ferventes et alacres et, quantum ex ipso eorum gaudio datur intelligi, prospere incedentes. R. Quid tibi videtur? A. Studium satis laboriosum ego video, sed rerum novitas et lucri cupiditas dulcia laborantibus præstant solatia. R. Expecta, et videbis tantus labor quantum capiat fructum. A. Fructus præsens est, si permanens esse potest. R. Sustine parumper; quod futurum est cito veniet. A. Iam longius processerunt. R. Quid vides? A. Cuneum armatorum de fauce prodire video, et timeo ne insidiæ sint. R. Timor tardus dolorem non effugiet. A. Uno pariter impetu descendunt, et quasi viri latrones ad diripiendam prædam veniunt. Iam viatores nostros anxios et trementes circa sarcinas suas conglobari video, arma capescere quemque, e regione sui oneris adventum hostium expectare, omnia circumspicere, nullum hinc atque illinc effugium patere, loca circum omnia longe lateque deserta esse, omnem hominum conversationem procul consistere, auxilium nullum vel sperari posse, undique hostes concurrere, uno animo impetum facere, multitudine plures, cupiditate fortes, solitudine audaces. Quid, miseri, frustra contenditis? Quid resistitis? Quid in supremo periculo constituti vitam cum rebus perdere vultis? Hei mihi, iam alios necari, alios spoliari conspicio, alios mortuos cadere, alios vix nudos effugere video. Sed utrum sic cadentes vel sic effugientes magis miseros dicam, ignoro. Illi enim moriendo a miseria liberantur, isti mortem effugiendo ad miseriam reservantur. Quos potius plangam? Quos magis arguam? Plangam morientes et arguam fugientes. Nonne etiam rectissime et illi de tali morte arguendi et isti de tali fuga plangendi sunt? Quia et illos in mortem miseram duxit avaritia, et istos fugientes a morte excipit morte maior miseria. R. Quid tibi videtur, quale est hoc opus hominum? A. Vanitas est et vanitas vanitatum.

---

11 solatia praestant *R* 12 capiet *R* 16 ego video *R* 21 nullum hominem praeter eos hinc aut illinc patere *R* 29 prospicio *R* 30 vel *V* an *R* 32 ad alteram miseriam *R* 36 traxit *R* 38 hominis *R*

R. Adhuc convertere ad alia et vide. A. Conversa sum et video. R. Quid vides? A. Video domum divitis. R. Quid ibi vides? A. Rerum omnium affluentiam, natos proficientes, servos alacres, fecundos greges, horrea plena, apotecas redundantes, in vita sanitatem, in habundantia pacem, in pace securitatem, in securitate felicitatem. R. Quid tibi videtur? A. Nihil ego hic timendum vel dolendum video. Prioribus tamen exemplis edocta temere deinceps quempiam beatificare non præsumo. Volo potius a te audire quid estimandum sit. R. Talem ergo felicem putas? A. Cur non putem nescio. R. Quid ergo plus felicem facit, multa possidere an paucis indigere? A. Magis paucis indigere quam multa possidere. R. Ergo felicius est nullis indigere? A. Felicius plane. R. Non ergo felix estimandus est homo si multa possidet, sed si multis non indiget. A. Sed tamen homines felicem vocant, qui habet unde necessitatem impleat, quia experti sunt quam miser ille sit, quem in sua necessitate rerum inopia coangustat. R. Si mala pauperis et divitis comparare volueris, divitem magis quam pauperem miserum agnoscis. Dives enim quanto plura possidet, tanto maiorem sollicitudinem habet. Et cum solus præ omnibus sollicitudinis pondus sustineat, aliis amplius quam sibi prosunt ea, quæ vel cupide quærit vel avare conservat. Hunc sine intermissione suarum æstus curarum exagitat. Timet ne parta deficiant, quoniam etsi magna est rerum possessio, non est minor distrahentium multitudo. Timet violentiam potentum, suspectam habet fidem familiarium, semper imminentes pavet insidias exterorum, et quod se scit cum odio omnium possidere, hoc misera quadam et infelici contentione contra omnes nititur defendere, sicque fit ut, dum se studio pravitatis a communi omnium societate separat, cunctis odiosus et ab omnium caritate alienus fiat. Certum etiam habet, quod si quando ab eo rerum habundantia defecerit, nulla eum alienæ miseratio compassionis exceptura sit. Rerum suarum ipsum quidem cura non deserit, sed usus ad alienos transit in tantum, ut sæpe illis etiam largiri necesse sit, a quibus nec honorem nec gratiam nec utilitatem sperare possit. Cum retinet, maledicitur, cum tribuit, malis

1 conversus *R* 7 dolendum vel timendum *R* 10 existimandum *R* 14 existimandus *R* 15 felicem homines *R* 16 suppleat *R* 17 sit ille *R* 22 ipsi *R* 23 Hunc enim sine *R* 25 tametsi *R* | non est tamen minor *R* 33 ab eo *V* eum *R* 34 compassionis miseratio *R* 36 in tantum *V* interim *R* 38 cum tribuit malis *V* non tribuit vanis *R*

adulationibus irridetur, sed mens conscia non minus irrisione sui quam maledictione offenditur. Semper acerba, semper tristis, semper pusillanimis, semper cura præsentium oppressa et timore futurorum anxia, in bonis præsentibus non confidens, sed semper mala imminentia metuens. In tantis ergo doloribus et perturbationibus mentis, quæ, quæso, potest vera esse suavitas aut delectatio carnis? Quod fomentum corpori acerbum non redditur, ubi conscientia talibus aculeis laceratur? Hæc est felicitas divitum, quam tu, dum falsa foris bona cerneres, laudare cœperas, quia veram intus miseriam non videbas. A. Si sic diviti est, inimicus sibi fit, qui multa possidere concupiscit. R. Quid ergo tibi videtur, quale est hoc opus hominum? A. Hoc quoque vanitas est et vanitas vanitatum.

R. Converte nunc te ad alia et vide. A. Conversa sum et video. R. Quid vides? A. Video nuptias celebrari. R. Quid tibi videtur? A. Magna lætitia ibi est, magnus ornatus et apparatus multus et (ut quod mihi videtur non taceam) hoc opus idcirco cæteris operibus hominum beatius iudico, quoniam ipsum præcipue est, quod per dilectionis vinculum pacem et concordiam parit animorum. Hoc societatem commendat, amorem sanctificat, amicitiam servat. Hinc fructus prolis oritur, hinc nostri generis propago dilatatur, hinc mortis diræ necessitati resistitur et dampna patrum in filiis reparantur. Nam cur illud commemorem, quod in hoc solo carnis concupiscentia, quæ alias nec sine magno labore cohiberi nec sine turpitudine laxari potest, ita honeste atque pudice alterutrum excipitur, ut quasi nulla castitatis dampna hinc sentiantur. Nam etsi ipsa concupiscentia experiri voluptatem suam sinitur, nulla tamen pudicitiæ confusio generatur. Quis ergo tot ac tanta bona contempnenda existimet, nisi qui ea, quæ hoc excepto mala sequantur, non videt? R. Recte de bonis nuptiarum iudicare posses, si etiam earum mala attenderes. Nam quia solum bona et non mala nuptiarum consideras, idcirco in earum consideratione rectam iudicii censuram non conservas. Negari enim non potest aliqua nuptiis bona inesse; sed si diligenter considerare volumus, plura eis mala admixta invenimus. Nam illa animorum concordia quam rara sit, quis

---

7 sanitas aut *R* 16 Quid tu *R* 17 tibi in eis *R* 23 generis nostri *R* 26 alio *R* 28 pudice coniugali commercio excipitur *R* 29 hinc *om.* *R* 30 linitur *R* 33 sequuntur *R* 34 mala earum *R* 36 servas *R* 37 aliqua quidem bona nuptiis *R* 39 in veniemus *R*

ignorat? Imo vero velociter cum pertæsum fuerit societatis, idipsum, quod concordiam generare debuerat, odii et discordiæ fomitem subministrat, et tanto iam miserabilius simul vivere incipiunt, quanto et discordes ab invicem separari non possunt. Hinc rixæ cotidianæ et iurgia crebrescunt, post dura verba dira verbera succedunt. Neuter alterum effugere potest, una domus, una mensa, unus lectus et, quo nihil durius est, nec concordem socium nec hostem habere separatum. Nam sicut his, quibus in caritate mens una est, nihil obstat etiam si corpore separati sint, ita magnum tormentum est his, qui corporaliter sociati sunt, si animo convenire non possint. Præterea quod de propagatione hominum testimonium laudis adduxisti, nos sic quidem verum esse concedimus, ut tamen officium nuptiarum non sanitatis gaudium sed infirmitatis remedium ostendamus. Melius enim esset, ut nullus vivens moreretur, quam ut quisquam morienti successurus nasceretur. Nunc autem qualiscunque infelicitati nostræ consolatio tribuitur, quando hi, qui morientes retineri non possunt, per nascentes restaurantur, ut quia semper permanentes habere non possumus, semper saltem succedentes habeamus. Suscipiamus ergo, imo sustineamus qualecunque hoc doloris nostri remedium, sed non in eo putemus esse felicitatis oblectamentum. Laudemus potionem, quam quidem non sine amaritudine bibimus, non sine tortione eructamus, quia maiorem et periculosiorem per eam amaritudinem expellimus. Si consideramus delectationem concumbentis, consideremus etiam angustiam parientis. Et ut interim taceamus alias iniurias et incommoditates, quæ voluptatem carnis sequuntur, quia ipsa vigorem naturalem frangit et omnem virtutem atque decorem corporis tam intus quam extra emarcescere facit: quis dicere potest, nisi qui expertus est, quantus labor, quanta molestia sit infantes excipere et præter cæteras miserias, quæ magis tacendæ sunt, lactare, educare, nutrire, pueros instruere, disciplina pariter et scientia informare et ad legitimam usque ætatem perducere? Quis non satis care unius noctis delectationem emisse se dicat, quam tot annorum labore et cura recompensat? Si hoc nubentes attendere vellent, certe in nuptiis magis flendum quam ridendum sibi fore cognoscerent. Nunc autem quasi modica eis concupiscentiæ esca in hamo anteponitur, ut ad diram laboris

4 et *om.* *R* | non *V* minus *R* 7 lectus, in quo *R* 8 est quam nec *R* 10 sunt *R* 12 possunt *R* 15 Maius *R* 20 saltem semper *R* 21 habemus *R* 23 Laudamus *R* 27 parturientis *R* 28 alias molestias *R* 29 et vigorem *R*

et doloris necessitatem capiantur. Tale est gaudium, quod vides. A. Nihil per omnia contradici potest, validæ sunt rationes tuæ. R. Quid ergo tibi videtur, quale est hoc opus hominum? A. Vanitas est hoc quoque et vanitas vanitatum.

R. Converte adhuc te ad aliud et vide! A. Conversa sum et video. R. Quid vides? Scolas discentium ego video. Magna est multitudo, diversas ibi ætates hominum conspicio, pueros, adolescentes, iuvenes, senes, diversa quoque studia. Alii ad formanda nova elementa atque voces insolitas edendas rudem adhuc linguam inflectere discunt. Alii verborum inflexiones, compositiones et dirivationes primum audiendo cognoscere, deinde conferendo adinvicem atque identidem repetendo memoriæ commendare satagunt. Alii ceras stilo exarant. Alii figuras variis modis et diversis coloribus in membranis docta manu calamum ducente designant. Alii autem acriori et ferventiori quodam studio de magnis, ut videtur, negotiis deceptiones quasdam ad invicem exercent et quibusdam verborum innexionibus vicissim fraudare contendunt. Calculantes etiam quosdam ibi video. Alii tensum in ligno nervum percutientes diversorum sonorum melodias proferunt. Alii vero quasdam descriptiones et mensurarum formas explicant. Alii cursus et positiones siderum et cœli conversionem quibusdam instrumentis manifeste describunt. Alii de natura herbarum, de complexione hominum, de qualitate rerum omnium et virtute pertractant. In his omnibus licet non una forma sit discendi, una tamen omnibus est voluntas proficiendi. Hoc autem, sive otium negotiosum sive negotium otiosum appellandum sit, cunctis humanis actionibus tuo quoque iudicio præferendum existimo, eo quod nihil transitorium, nihil caducum, sed quod æternum est sapientiæ decus per id mentibus inseritur et radix eius amplius non eradicanda plantatur. R. Imago veritatis fallit te. Nam et ista est consuetudo mundi huius, ut id quod magis ad animos hominum illaqueandos præparat, ne caveri aut vitari valeat, quadam similitudine veritatis intexat. Error enim quanto manifestius agnoscitur, tanto citius reprobatur. Occultus autem dum foris speciem veritatis erexit, intus vene-

---

5 Conversus *R* 6 Scholam *R* | ego *om.* *R* 9 Alia *V* | formata *R* 11 derivationes *R* 12 identitatem *V* 17 disceptationes *R* 18 et se *R* | innexionibus et gryphis *R* | fallere contendunt *R* 20 in nervo lignum *V* 24 Alia *V* | constitutionibus *R* 25 In his autem omnibus *R* 26 sit discendi forma *R* 27 est voluntas est proficiendi *V* est proficiendi voluntas *R* 35 vitari possit *R* 37 erexit *om.* *V*

num falsitatis infundit. Talia sunt ista non sapientiæ, sed dementiæ humanæ studia, quibus imprudentes et stulti tam inutili quam pertinaci labore naturas rerum inquirunt, auctorem vero suum et naturarum simul omnium artificem ignorant et tamen quærere negligunt, quasi sine Deo aut veritas possit inveniri aut felicitas possideri. Et ut apertius adhuc cognoscas, quam infructuosa, immo quam perniciosa sint studia hæc, animos non solum ad cognoscendam veritatem non illuminant, set ne veritatem quidem ipsam agnoscere possint, prorsus excæcant. Capiunt enim cor hominis et quodammodo extra semetipsum abducunt, ut dum ad alia quæ ad rem non pertinent consideranda trahitur, ad circumspectionem sui minime revertatur. Sic solent aves capi, quibus in tenebris tetræ noctis hinc quod intueantur lumen ostenditur, hinc quo capiantur laqueus præparatur. Quid ergo prodest homini, si rerum omnium naturam fideliter investiget, efficaciter comprehendat, ipse autem unde venerit aut quo post hanc vitam iturus sit non consideret nec intelligat? Quid enim est vita ista mortalis, nisi via quædam? Transeuntes enim sumus, et ea quæ in hoc mundo sunt quasi a latere transeundo conspicimus. Quid ergo? si nova aliqua et ignota nobis transeuntes cernimus, nunquid ad inquirenda ea aut subsistere aut ab itinere nostro declinare debemus? Hoc faciunt isti quos tu vides. Quasi stulti viatores propositi sui obliti sunt et ad inquirenda hæc, quæ vident ignota, quasi in via consederunt. Iamque usu et assiduitate huius vanitatis adeo a semetipsis exulant, ut nec in via se esse meminerint nec patriam requirant.

A. Si sic est, ut dicis, omnibus istos miserabiliores iudico, quorum vita tanto errore involvitur, ut non solum alii, verum etiam ipsi in studio suo decipiantur. R. Prorsus sic esse et conversatio eorum probat et finis demonstrat. Conversatio quidem qua nihil turpius, finis quo nihil infelicius esse potest, ut morientes spem salutis non habeant, qui viventes per iter virtutis incedere nolebant. A. Vere fateor quod ineptum est omnino illum sapientem dicere, qui quamlibet ad alia oculum habeat apertum, suum tamen interitum aut prævidere nequeat aut cavere detrectet. Quod

7 agnoscas *R* 9 quidem ipsam *om. R*, non illuminant—ipsam *om. M* 10 Rapiunt *R* 14 tetre noc- hinc *V* terrae noctis *R* 16 subtiliter *R* 19 ista vita *R* 24 vides, qui quasi *R* 25 propositivi obliti *R* 29 omnibus aliis istos *R* 33 finis vero *R* 34 non *om. V* 36 omnino ineptum est *R*

autem eiusmodi homines nec cautelam instantium nec providentiam habeant futurorum, lubrica eorum vita et dissoluta eorum conversatio nec non et infames gressus satis demonstrant. R. Quid ergo tibi videtur? quale est hoc opus hominum? A. Video plane, quod hoc vanitas est et vanitas vanitatum.

LIBER SECUNDUS

R. Longum est per singula huius mundi vanitatem demonstrare. Scias tamen quoniam ex his omnibus, quæ vides, nihil permanens est, sed transeunt omnia et revertuntur illuc unde orta sunt. Omnia sicut initium, ita habent et finem, sed dissimiliter currunt et non æque perveniunt. Alia recens orta sunt, alia iam olim occiderunt, alia inter medium pertranseunt, alia ortis nascentia succedunt, simul tamen omnia defluunt et ad unum locum tendunt. O magnum flumen, quo raperis? Parvus est ortus tuus, de fonte exiguo manas, de vena modica erumpis. Curris et crescis, descendis et absorberis. Curris, sed deorsum; crescis, sed ad interitum: venis et præteris, sed effluis, sed absorberis. O vena quæ non deficis, o cursus qui non requiescis, o vorago quæ non repleris! Quantum nativitas subiicit, quantum mortalitas trahit, tantum insatiabilis mors deglutit! Nec illa edere nec ista trahere neque hæc unquam cessat absorbere. Semper præsentia transeunt, semper futura succedunt, et quia continuus successus est, perpetuus status esse putatur. Sunt enim oculi mortalium depressi, et cursum universorum non respiciunt, atque in exiguis rerum particulis defixi, quid agatur in toto, non attendunt. Brevis est vita hominis super terram, et dies eius in certa sorte percurrunt. Mens vero tenebris suis obvoluta non multum valet aut futura prospicere aut præterita meminisse. Cumque solum iis, quæ coram posita sunt, occupata tenetur, innovatio præsentium aufert ei præteritorum memoriam. Hinc est quod homines, cum de mutabilitate rerum aliquid audiunt, continuo stupent et admirantur quasi novum aliquid acciderit, quia hoc profecto sermo loquentis improvidis mentibus novum ingerit,

3 eorum *om. R* 5 quod et hoc *R* | vanitas et v. v. est *R* 7 Explicit liber I^{us}, incipit II^{us} *V* 8 vanitatem h. m. *R* 9 quoniam *V* quod *R* | ex istis *R* 10 9ta, *offenbar verschrieben für* oia *V* universa *R* 13 recens *om. V* 18—20 Curris, sed—sed absorberis *om. V, doch wohl auslassung in folge des homoioteleuton, möglicherweise aber auch zusatz von R* 20 vanitas *R* 22 insanabilis *R* 25 est successus *R* 28 est etiam *R* 32 sint *R* 36 profecto hoc *R*

quod in rerum cursu iam olim vetus fuit. Sic ergo mutabilitas rerum præsentium semper vetus est, semper nova; vetus his, qui pridem illam vel experimento vel ratione didicerunt, nova his, qui nunc primum vel experimento excitati vel doctrina admoniti illam cognoscere incipiunt. Sed et futuris posterior erit ista cognitio, quia hi quoque, qui post nos futuri sunt, non mox ut mundo uti cœperint, nisi post longa experimenta istam mutabilitatis eius cognitionem habebunt.

Respice ergo hunc mundum miserum et magis miseros qui diligunt eum. Iste est, quem putavimus aliquando nobis amicum esse, in quo nobis tempora longa promisimus, vitam quietam, tranquillam pacem, felicitatem perpetuam. Iste est, cuius pulcritudinem dileximus, cuius speciem laudavimus, cuius iocunditatem concupivimus, cuius gloriam desideravimus, cuius gaudium amplexi sumus. Certe vides nunc quam sint vana hæc omnia et nunquam sapientibus aut virtutis amatoribus appetenda. Ubi enim sunt patres nostri? Ubi sunt illi divites et potentes, quos olim in huius mundi gloria elatos vidimus? Ubi postremo sunt omnes, de quorum amicitia et familiaritate præsumebamus? Ecce transierunt universi ante nos, et nos soli relicti sumus post eos. Cogitemus nunc sæculum illud præteritorum temporum, quando cum illis fuimus et quæ futura adhuc fuerant nesciebamus, quando unum nobis cum illis erat propositum, una voluntas, unum desiderium, una mansio, una dilectio, unus amor vitæ, una mortis expectatio. Modo sublati sunt illi a nobis et quasi præcurrentes citius hinc exiverunt, ubi erant exules, et citius illuc pervenerunt, ubi sunt cives. Nos igitur si illos præsentes vere dileximus, nunc in eorum absentia amorem nostrum comprobemus. Sequamur desiderio ubi illi sunt, et citius ad eos pervenire simulque cum eis esse desideremus! Infideles pariter et inconstantes esse comprobamur, si propter amorem præsentium prioris dilectionis obliviscimur. O sæculum antiquum, ubi es? Olim cum eras dilexi te, et nunc iterum cum non es diligo te, neque unquam transitus tuus amorem tuum minuere potest apud me. Quando eras, dilexi te, ut permaneres; modo autem quando non es, diligo te, non tamen volo ut huc revertaris ad me. Miror ipse desiderium meum, et affectum meum convenio nec comprehendo.

---

2 est semperque *R* 3 illam experimento *R* 12 esse amicum *R* 35 Olim enim dum *R* et modo *R* 37 tui *R* | potuit *R*

Quid ergo diligo in te, si nolo ut subsistas nec opto ut redeas? Quis est affectus iste tam extraneus, tam inauditus, ubi res diligitur et eius præsentia non amatur? Quis explicet cordi meo, quæ sit ista dilectio? Scio quidem quia diligo te, neque tamen volo ut revertaris ad me. Et ideo fortassis redire te nolo, quia ibi potius ubi tu es tecum esse desidero. Olim ergo perverse dilexi te, quia ibi dilexi, ubi permanere non poteras. Nunc sincerius diligo te, quia ibi tecum esse volo, ubi semper subsistas. Ego in exilio sum, tu in patria es, et idcirco cogitare de te nunquam fastidio, quia per memoriam et recordationem tui quodammodo mente ad patriam recurro. O quam dulce est in terra aliena præteritorum meminisse! Non saturatur mens desiderio, sequitur præteritorum semitam, videt intus viam qua transeat, videt finem quo tendat, videt locum quo perveniat, videt portum ubi requiescat.

A. Sicut olim cum mundum istum existimavi stabilem, species eius me accendebat ad amorem præsentium, ita nunc mirum in modum eius mutabilitas me provocat ad desiderium futurorum. Rapior affectu et trahor desiderio quo currunt omnia; et iam nunc in rebus hoc ipsum, quod transeunt, diligo, quia ex ipsa mutatione et exemplo universorum ad transeundum hinc amplius inardesco. Videntur mihi in quodam procinctu esse universa, et totius naturæ quasi clamor exhortationis aures meas pulsat simul currentium, ut ad finem suum cuncta perveniant.

R. Ergo cognoscis omnia, quæ in hoc mundo sunt, caduca esse et transitoria? A. Res ipsa probat, etiam si ego non cognoverim. R. Quid ergo illis erit, qui in istis confidunt? A. Quid nisi ut inanes et vacui remaneant, cum pertransierint ipsa quæ diligunt? R. Bonum est ergo fugere hinc et certiorem mansionem quærere? A. Nihil melius, sed quæso te, quo extra mundum ibimus, ut cunctis quæ in mundo sunt transeuntibus nos stabiles permanere possimus? R. Interim considera mundum hunc universum, propter mutabilitatem rerum omnium quasi diluvium quoddam decurrentium aquarum. A. Video plane nihil esse stabile, sed omnia ire in præceps. R. Deinde cogita amatores huius mundi quasi quosdam naufragos qui mersi in huius sali

---

3 praesentia eius *R* 4 quia *V* quod *R* 6 fortassis iterum *R* 7 ubi ego sum, te ut mecum transires esse volui, nunc consideratius *R* 10 de te cogitare *R* 28 et *om. R* 33 te, edoce me quo *R* 39 salis *R*

profundo deorsum rapiuntur. A. Nihil convenientius dici potest: sic sunt omnes qui transitoria diligunt; cum his quibus inhærent defluunt. R. Puto autem te non ambigere, quod apud Deum nihil prætereat, sed omnia immutabili æternitate subsistant. A. Nemo est qui ambigat. R. Contemplare ergo Deum quasi sursum in summo, mundum autem hunc deorsum in imo, illum in eodum semper æternitatis suæ statu consistere, hunc autem cursu mutabilitatis suæ semper fluere atque instabilem esse. A. Manifesta res est, prosequere inceptum tuum. R. Deinde considera humanum animum quasi in quodam medio collocatum, qui quadam conditionis suæ excellentia et huic quæ deorsum est mutabilitati supereminеat et ad illam quæ sursum est apud Deum veram immutabilitatem nondum pertingat. A. Pulcra est et admodum placet dispositio ista. R. Si autem animus his, quæ deorsum transeunt, se per cupiditatem immerserit, statim per infinitas distractiones rapitur et a semetipso quodammodo divisus dissipatur.

A. Quam periculosa est ista distractio! Et scire velim, si quisquam ita late dispersus rursum colligi possit. R. Potest omnino, si iterum se erexerit et hæc infima excutiens rursus secum esse didicerit. Tanto denique amplius quisque animo in unum colligitur, quanto magis ima deserens cogitatione et desiderio sursum elevatur, donec tandem omnino immutabilis sit, cum ad illam unam et summam immutabilitatem pervenerit. Ascendit ergo animus ab hac infinita distractione, quæ deorsum est, tantoque magis, ut dictum est, in unum colligitur, quanto magis sursum elevatur, donec ad veram et unicam quæ est apud Deum immutabilitatem perveniat, ubi perpetuo sine omni mutabilitatis vicissitudine requiescat.

A. Quia prius de diluvio mentionem feceras, videtur mihi nunc quasi consequenter quandam specialis arcæ formam in corde humano effingas. Sane mihi diligentius consideranti valde admirabilis apparet fabrica ista, et quamvis adhuc nesciam, propter quid ad illam sermonem diverteris, existimo tamen aliquid magnum esse, quod demonstrare conaris. Tria siquidem proponis mihi hactenus tam incognita quam inaudita, nunc autem tam insolita quam admiranda. Primum est universus mundus iste cum omnibus

---

2 si sic sint *V* 3 quin *R* 13 verum *R* 14 necdum *R* 19 Perquam *R* | At *R* | velim utrum *R* 21 se iterum *R* 22 esse secum *R* 30 immutabilitatis *R* 32 quasi nunc *R* 34 valde *om. R* 36 magnum aliquid *R* 38 ad-admiranda *V* 39 cum in *V*

quæ in eo sunt in modum decurrentium aquarum præterfluens, cuius inundationes et motus mutabilitatis sive diluvio omnia occupanti sive mari magno comparemus, res ipsa simillima est. Secundum est cor humanum ab his transitoriis et mutabilibus se erigens et paulatim colligens se in unum, ut ubi mutabilibus proximum est, ibi quasi arca deorsum in fundo latum appareat, coadunetur autem et quodammodo in unum colligatur, ubi magis æternis et immutabilibus appropinquat. Deinde in supremo et tertio loco Deum constituis, ut arcam cordis humani deorsum huic fluctuanti salo insidentem et quasi gubernator dirigat et quasi anchora teneat et quasi portus excipiat. Video itaque hæc tria, in imo quasi diluvium quoddam mundum istum, in medio quasi arcam quandam cor humanum, in supremo quasi gubernatorem Deum. Porro arca hæc non solum novitate, sed magnitudine quoque me ad stuporem excitat, quam tantæ immensitatis esse conspicio, ut et deorsum fundus eius aquis huius diluvii insidat et cacumen eius sursum usque ad Deum pertingat.

Verum hæc quid ad propositum nostri sermonis pertineant, quamvis sine causa te ea commemorasse non estimo, scire tamen plenius concupisco. R. Recolis quid tibi primum persuadere cœperim? A. Recolo: dixisti enim mundum istum fugiendum esse et quod in eo spes habenda non sit. Propterea quod nihil omnium quæ in eo sunt diu subsistere ac permanere possit. Quod cum manifesta et irrefragabili veritate mihi comprobasses, cœpi ego quoque hoc vehementer velle, set quo hinc fugiendum esset, nulla potui ratione invenire. Deinde tu quædam inducere cœpisti, utrum ad demonstrandum hoc nescio, ubi distinctione quadam pulcra satis et artificiosa mundum hunc quasi diluvium quoddam in imo, cor humanum quasi arcam quandam in medio, Deum vero quasi gubernatorem constituisti in supremo. R. Profecto hæc idcirco adduxi, ut tibi periclitanti viam salutis ostenderem et quasi vere naufrago vel in diluvio arcam vel in mari navem præpararem. Cum enim in medio fluctuantis huius sali profundo iacteris, quomodo putas aut periculum evadere aut ad portum pervenire poteris, nisi huius salutaris ligni (sive hoc arcam, sive navem nomines) adminiculo transveharis?

2 sive *R* sue *V* | huc *V* 12 in *om.* *R* 14 quadam *R* 18 insideat *R* 22 existimo *R* 23 primum tibi *R* 24 spes in eo *R* 28 velle, et quomodo *R*

A. Novæ istæ similitudines tuæ in ambiguitatem me pertrahunt. Si enim totus mundus mare vel diluvium est, ad quem locum extra mundum navigabimus, ut tranquillam et stabilem mansionem inveniamus? Præterea si cor hominis archa et navis est, qua ratione homo vel intrare cor suum vel cum corde suo mundum transnavigare potest? Postremo cum Deus, quem tu portum esse dixisti, sursum sit, qualis erit cursus iste, ubi more insolito et inaudito et iter navis sursum dirigitur et navigans a semetipso portatur?

R. Quando mentis oculum ad invisibilia erigere volumus, similitudines rerum visibilium quasi quædam cognitionis vestigia respicere debemus. In spiritualibus ergo et invisibilibus cum aliquid supremum dicitur, non quasi localiter supra culmen aut verticem cœli constitutum, sed intimum omnium significatur. Ascendere ergo ad Deum, hoc est intrare ad semetipsum, et non solum ad se intrare, sed ineffabili quodam modo in intimis etiam seipsum transire. Qui ergo seipsum, ut ita dicam, interius intrans et intrinsecus penetrans transcendit, ille veraciter ad Deum ascendit. Quando autem homo per sensus carnis ad visibilia ista, quæ transitoria et caduca sunt, concupiscendo exit, tunc nimirum a dignitate conditionis suæ quasi ad infima quædam et abiecta descendit. Quod ergo intimum est, hoc est proximum et supremum et æternum; et quod extremum est, hoc est infimum et longinquum et transitorium. Ab extremo itaque redire ad intimum, hoc est ab imo ascendere ad supremum atque a dispersione confusionis et mutabilitatis colligi in idipsum. Quia vero mundum hunc extra nos, Deum autem intra nos esse cognoscimus, ab hoc mundo ad Deum revertentes et quasi ab imo sursum ascendentes per nosmetipsos transire debemus. Sicque ipsi quodammodo inter undas nos transvehimus, quando ab his quæ foris mutabilia sunt, ad nos ingressi stabilitatem invenimus. A. O arcam salutarem, o portum feilcem! Beatus qui hoc tempestuosum salum illæsus potest evadere et ad illam unicæ quietis tranquillitatem pervenire. Optarem in illam ingredi, optarem in illa salvari, optarem in illam perduci. Doce ergo, obsecro, quomodo quisque cordis sui arcam intrare debeat, et cum in illa fuerit, quid agendo periculum evadere et ad portum optatæ quietis possit pervenire.

---

1 in novam ambiguitatem *R* 3 ut *V* ubi *R* 6 transnagare *V* 11 visibilium rerum *R* 20 sunt et caduca *R* 28 ob hoc a *R* 31 nos *om.* *V* 36 illa *R*

R. Quia semel rerum similitudines in loquendo suscepimus, iustum est, ut in decursu nostri sermonis prout res postulat deinceps eas teneamus. Mundus diluvium est, cor autem hominis, si per amorem mundanorum se deorsum inclinat, naufragatur inter fluctus sæculi et mutabilibus admistum inter labentia fluit geminoque salutis periculo et per affectum infimorum profunde mergitur et per occupationem plurimorum late dissipatur. Si vero sursum se ab amore præsentium per desiderium erexerit æternorum ac per considerationem propriam cogitationes suas ad semetipsum collegerit, iam quodammodo fluctibus rerum superenatat et cuncta transitoria quasi subterlabentia calcat atque in eo quod se paulatim per gradus virtutum magis semper ac magis et sursum erigit et in unum colligit, quandam arcæ formam spiritualiter in se expressam repræsentat.

Quædam ergo corda sursum sunt, quædam semetipsa deorsum demerserunt. Deorsum sunt illa corda, quæ configurantur huic sæculo; sursum vero sunt illa, quæ conversationem suam habent in cœlo. Deorsum sunt, quæ terrena sapiunt; sursum sunt, quæ iugiter meditantur cœlestia. Secundum id ergo, cui per amorem coniungitur, cor hominis sursum aut deorsum esse iudicatur. Et recte extra semetipsum esse dicitur, quando ad exteriora et transitoria hæc appetenda dilabitur. Tunc autem ad semetipsum revertitur, quando ea, quæ ad suam salutem pertinent, meditatur. Sunt ergo quædam, quæ amando et cogitando cor hominis deorsum premitur scissumque per varia dissipatur; et sunt iterum quædam, quæ amando et meditando sursum elevatur et ad semetipsum colligitur. Propter quod oportet nos omnium rerum speciem in duo dividere et in altera parte opera conditionis, in altera vero opera restaurationis collocare. Et ut breviter horum distinctionem signemus, opera conditionis sunt elementa mundi huius, quæ facta sunt, ut stanti homini servirent. Opera restaurationis sunt sacramenta incarnationis Verbi, quæ ad remedium data sunt, ut lapsum erigerent. Hæc duo opera tantum differenti tempore facta sunt, quantum se dignitate præcedunt. Opera enim conditionis quasi exiguum aliquid divinæ virtutis indicium brevi in principio mundi tempore, hoc est sex diebus, perfecta sunt. Opera vero restaurationis a principio sæculi usque ad finem non

---

8 rursum *R* 10 colligeret *V* 13 et *om.* *R* 22 ac deorsum *R* 24 expetenda *R* 32 distinctionem horum *R* 37 dignitate se *R*

nisi sex ætatum emenso spatio quasi eximia quædam maiestatis et divinitatis insignia perfici aut consummari possunt. Opera ergo conditionis ad tempus in servitutem facta sunt. Opera vero restaurationis in perpetuum data sunt ad salutem. Propter quod electi opera restaurationis magis diligunt, reprobi autem opera conditionis operibus restaurationis anteponunt. Reprobi visibilibus inhærendo cum transeuntibus defluunt, electi vero visibilia et transitoria contempnendo ad æterna conscendunt. Illi per visibilia ab invisibilibus corruunt, isti a visibilibus ad invisibilia conscendunt. De operibus ergo conditionis subter defluentibus electi quasi de quodam naufragio emergunt et per opera restaurationis, id est sacramenta salutis suæ, subvecti quasi in quadam salutari arca mergi amplius omnino non possunt. Quia igitur homo opera conditionis perverse amando dispersus fuerat et per opera restaurationis colligendus erat, ipsa quidem restaurationis opera sic facta sunt, ut et multa quidem essent, non tamen infinita, quatinus cor hominis veræ adhuc stabilitatis impatiens et varietate reficerent et paucitate in unum congregarent et, sicut prius homo per visibilia a contemplatione Dei ceciderat, ita nunc per visibilia Dei opera admonitus ad ipsum iterum contemplandum resurgere consuescat. Quia rursum ipsa restaurationis opera quædam per homines, quædam per angelos, quædam per semetipsum operatus est Deus, cum de operibus hominum ad opera angelorum et iterum de operibus angelorum ad opera Dei contemplanda transimus, quasi de prima mansione ad secundam et de secunda mansione ad tertiam in spirituali arca ascendimus et tandem ipsum supremum, in quo arca consummatur, cubitum tangimus, quando per opera Dei ad eius cognitionem pervenimus.

Arca autem in longitudine trecentorum cubitorum porrigitur, quia, sicut dictum est, opera restaurationis nostræ a principio mundi usque ad finem per tria tempora, naturæ, legis et gratiæ quasi per tres centenarios extenditur. Latitudo autem eius in quinquaginta cubitos et altitudo in triginta diffinitur, quia omnis multitudo fidelium, in quibus et propter quos hæc facta sunt, per septies septem id est quadraginta novem uno adiecto capite Christo exprimitur et omnis summa gestorum, quæ a principio Deus fecit propter hominem, in triginta voluminibus divinæ paginæ continetur.

---

3 tempus data, post in *R* 10 ascendunt *R* 28 de secunda ad tertiam mansionem *R* 37 definitur *R*

Docebo ergo te quid facias. Calca et contempne caduca hæc et transitoria, et ecce de diluvio emersisti. Considera iugiter et meditare reparationis tuæ sacramenta et divinæ pietatis tibi impensa beneficia, et in arcam intrasti. Quando autem cogitationem tuam ab exordio mundi usque in finem sæculi in contemplationem mirabilium Dei ducis et quid propter nostram salutem vel sub naturali lege vel sub scripta vel tandem sub gratia operatus sit, perpendis, quasi trecentorum cubitorum longitudinem in corde tuo metiris. Quando autem universitatem fidelium consideras, quasi in mensuram quinquaginta cubitorum cor tuum dilatas. Quando vero scientiam divinæ scripturæ studio et assiduitate comprehendis, in altitudinem triginta cubitorum cor tuum erigis. Longitudo igitur arcæ in tempore est, latitudo in multitudine, altitudo in operum quantitate. Sive etiam longitudo considerari potest in gestis hoc est historia, latitudo in sacramentis hoc est allegoria, altitudo in virtutibus hoc est tropologia, ut in his finibus concludatur scriptura divina. De his scriptionibus in alio quidem, quem de arca composuimus, libro plura diximus, quæ omnia hic recapitulare non oportet. Hoc autem solum nunc restat, ut intremus in hoc salutare habitaculum, quatinus et mala ista quæ foris sunt effugere et delectationes illas dulcedinis Dei, quas ipse abscondit diligentibus se, intus valeamus invenire. Hæc est domus Dei et cella vinaria, ubi rex sponsam suam introduxit, ut ordinaret in ea charitatem suam. Quam si semel ingressi fuerimus, poterimus Deo iuvante tam facile in illa iocunditate universa mundi huius oblectamenta despicere, quam in illa securi adversa non timere.

A. Qua ratione intrabimus in domum Domini? R. In multitudine misericordiæ eius. A. Quid est in multitudine misericordiæ eius? R. Quia multa est miseria nostra, idcirco multitudo misericordiæ nobis est necessaria. Quotiens enim mens ad semetipsam redire suosque affectus et cogitationes pariter ad secretum internæ contemplationis retrahere nititur, tot obsistentes ei aditum ingrediendi præcludunt, quot vitæ veteris desideria ad priscæ consuetudinis discursus erroresque ipsam retrahendo stabilem esse non sinunt. Sed expetenda est divina misericordia atque imploranda, quæ nos

---

1 haec *om.* *R* 5 ad finem *R* 18 omnis scriptura *R* 19 quodam libro quem d. a. composuimus *R* 21 nunc *om.* *R* 24 est enim *R* 25 quo rex *R* 29 Quomodo *R* 36 aditum ei ingredienti *R* 38 atque imploranda divina misericordia *R*

promoveat, quoties ab ingressu quietis intimæ nostra nos miseria retardat. A. Ecce ingredimur in domum Domini, quandiu permanebimus ibi? R. Donec transeat iniquitas, donec cessent aquæ diluvii, in arca nos esse oportet. Postea securi exibimus, quia finito hoc sæculo non erit amplius quid timendum sit, quando nec mundus foris caducum nec homo intus corruptum aliquid habebit.

A. Et postquam ingressi fuerimus in domum Domini, quid ibi faciemus? R. Erimus in pace perpetua et iocunditate. Omnes qui ibi manent, non laborant nec solliciti sunt, quia nec indigentia illic est præsentium nec timor futurorum. A. Quid ergo faciemus ibi, si non laborabimus? R. Unum est ibi opus omnium, contemplari mirabilia Dei et laudare eum in operibus suis. Et si onerosum tibi non esset, unum exemplum proponerem, in quo quemadmodum in illo interiori cordis habitaculo conversari debeas, patenter demonstrarem. A. Imo vero hoc vehementer expeto nec onerosum esse poterit ullatenus, quod desiderantem animum ad effectum desiderii sui perducit. R. Habitaculum istud interius, quod propter varias rerum similitudines nunc archam nunc domum appellare solemus, quasi domus est divitis patrisfamilias, animus autem quasi filius delicatus, qui in domo patris sui delicate tantum nutritur, quantum tenere diligitur. Consideremus ergo quomodo vivat parvulus in domo patris sui, quia in domo Dei oportet et nos taliter conversari. Ipse namque dicit: «Nisi efficiamini sicut parvulus iste, non intrabitis in regnum cœlorum». Quid ergo parvulus facit? Non est sollicitus nec concupiscit, ludo simplici et innocenti exercet se, in tantum domestica diligit, ut ad regnum etiam translatus magis antiqua requirat et solitis interesse desideret. Cognoscit possessionem patris sui, nunc in campo nunc in orto nunc in pomeriis nunc in pratis nunc ad fontes nunc ad vineas discurrit. Singulis anni temporibus proprias delectationes habet: in vere arantes sequitur, in æstate metentes et in autumno vindemiantes comitatur. Ubique pastum, ubique iocum, ubique refectionem, ubique delectationem invenit, et præter illas cotidianas et domesticas epulas, quibus domi pascitur, etiam cibariis servorum foris nonnunquam degustatis ad priores delicias renovatur. Gaudet novellos

---

1 miseria nos *R* 3 ibi *V* in ea *R* 5 quod *R* 10 Omnes enim *R* | neque *R* 13 opus *om. R* 18 ullatenus esse poterit *R* 19 illud *R* 23 tantum delicate *R* 26 *Matth. 18, 3* 27 D. Non est *R* 34 arantes et seminantes *R* 38 foris cibariis servorum *R*

fructus decerpere et spicas immaturis adhuc granis igne tostas confricare, botros maturescentes eligere, avicularum nidos explorare et vel ova vel pullos inventos cum magno gaudio et tripudio domum deportare et quasi de sua venatione licet tenui magis quam de alienis copiis refectionem quærere. Si forte cognoverit patrem suum quoquam iturum sive ad villam sive ad castellum sive ad nundinas sive ad solemnitates et in proximo rediturum, optat simul ire, ut illa nova et insolita videat, ut reversus possit sodalibus suis narrare quæ viderit, quis cultus hominum, quis situs locorum, quæ magnitudo urbium, quæ celsitudo domorum, quæ copia rerum venalium, quid invenerit, quid emerit, quid attulerit. Reversurus ergo libenter aliquando exit; sed si quis in exilium, unde reditus amplius sperari non possit, ire eum compelleret, non sine magno gemitu et dolore de patria domo exiret. Libenter ergo exit, ut redeat; videre ea, quæ foris sunt, aliquando appetit, ut vel ditior vel recentior ad sua revertatur. Mansionem autem perpetuam non nisi in domo patris sui et cum domesticis eius, inter quos natus et cum quibus enutritus est, habere desiderat, cum illis vivere et inter illos senescere, ab illis optat nec in morte separari, ut nec moriens deserat, quos vivos, notos et caros habebat. Hanc cupit semper habere societatem, hanc mansionem, has delicias, hanc iocunditatem. Nihil extra hoc requirit, nihil amplius cupiscit.

Taliter studeamus conversari in domo Domini, et inveniemus pacem pariter et requiem et iocunditatem. Simus simplices, aliena non concupiscentes, delectationes quas nobis Deus præparavit, quæ in domo eius inveniuntur, magis quam oblectamenta huius mundi amantes. In eis iugiter exerceamus cor nostrum. Lætificemus animum, accendamus affectum. Habemus ibi fontes lucidissimos. Habemus prata florida, campos planos et speciosos, vineas uberes, greges fecundos, messem fertilem, pomaria fructifera, ortos irriguos et omnium deliciarum genera, quæ mens bene potest appetere vel feliciter possidere.

Arbores fructiferæ sunt homines iusti bonorum operum nobis exempla ad refectionem portantes; fontes sunt sapientes, campi humiles, vineæ per disciplinam semetipsos excolentes,

---

12 quod—quod—quod *R* 13 aliquando *om.* *R* 14 posset *R* 22 et notos *R* 24 haec *R* | concupiscit *R* 29 mundi huius *R* 30 animum nostrum *R* 32 spatiosos *R* 35 possidere. I. Dic, oro, apertius, quaenam sint haec, quae recitasti, oblectamenta. D. Arbores *R* 37 exempla nobis *R*

virtutibus diversis quasi horti et prata vernantes, messe laboris sui alios reficientes et gregem fidelium verbo et exemplo alios ad fidem trahendo et quasi pariendo multiplicantes. Has delicias in domo Dei extrinsecus habemus, exceptis illis singularibus epulis, quibus mater gratia nos intrinsecus cotidie saginat et reficit. Ingrediamur ergo nunc, et dux nobis Dominus erit, ut dirigat gressus nostros in semita mandatorum suorum, ut recolentes miserationes eius, quæ a sæculo sunt, in eius amore excitemus cor nostrum et accendamus desiderium. Cum autem ingressi fuerimus, ego ducam te præcedens per omnia a prima fronte domus usque ad interiora penetralium, in longum et latum et altum. Universa lustrabimus cænacula et tristega tandem conscendemus et non cessabimus donec ad solium regis perveniamus. Deambulabimus per cuncta opera restaurationis nostræ ab exordio usque ad consummationem sæculi secundum decursum temporum, eventus rerum et facta hominum. Cumque intrinsecus quæ sunt contemplati fuerimus, ego aliquando aperiam fenestram arcæ et alternatim ea, quæ foris sunt, respicientes in aquis huius diluvii oculos mentis renovabimus. Magis enim delectabile erit, alternis vicibus nunc ea, quæ evasimus, quasi de quadam statione mala prospicere, nunc ea quæ invenimus et possidemus bona reductis ad interiora oculis considerare. A. Artius ipsa bona amabimus, si vicissim miseriæ quoque et periculi semper reminisci studuerimus. R. Tuum ergo erit, ex omnibus, quæ vel intrinsecus vel extrinsecus videris mirabilia, quantum volueris et dignum iudicaveris interrogare; meum autem erit quantum valuero tuis interrogationibus respondere.

Introducam autem te in parte superiori domus primum, hoc est in fronte, quæ est ad orientem, ut ingressus noster simul fiat ab initio mundi et ab initio sæculi. Nam quia longitudo domus trecentorum est cubitorum, superior frons orientem tangit, inferior autem usque ad occidentem pervenit. Latus vero sinistrum ad austrum et dextrum ad aquilonem respicit, quia divina providentia decursum rerum sic ordinavit, ut ea, quæ in principio sæculi facta sunt, in oriente, quasi in principio mundi, fierent tandemque decurrentibus temporibus ad finem sæculi rerum summa

1 diversis virtutibus *R* 6 Dominus dux erit nobis *R* 9 exerceamus *R* 25 reminisci, semper moneri *R* 28 quantam voluero *R* 30 primum te in partem superiorem domus, h. e. in frontem *R*

ad occidentem descenderet, hoc est ad finem mundi. Ideo primus homo, postquam creatus est, positus est in hortis Eden, in plaga orientali, ut inde quasi a principio mundi per omnes terras proflueret universa propago generis humani. Deinde caput regnorum primum in oriente apud Assyrios fuit, novissimis autem sæculi temporibus ad Romanos in occidente positos potestas summa descendit. Incipientibus ergo nobis ab origine rerum omnium et per opera restaurationis secundum longitudinem arcæ decurrentibus ad finem et consummationem universorum semita strata est per medium sæculi, ut transeuntibus hinc inde pateant quæcunque sive ad aquilonem sive ad austrum, hoc est ad dexteram et sinistram, quasi in diluvio extra archam fiant. Spatiosa quidem, sed non fastidiosa erit ista deambulatio, ubi intrinsecus tantarum rerum varia oblectatio transeuntibus erit obvia, et rursum per fenestram prospicientibus foris tam mirabilis confusio et fluctuatio mutabilitatis humanæ longe lateque de tuta ac firmissima statione intuentibus erit subiecta.

A. Ecce ad principium mundi ingredimur; sed ego cum oculos retrorsum flectere incipio, quasi extra mundum et ante tempora quid sit scire cupiens, nihil video. R. Ab alto exordio interrogationes tuæ initium sumant.

---

2 hortis Eden *V* paradiso *R* 6 temporibus saeculi *R* 11 transeuntibus a latere hinc *R* 13 extra arcam in diluvio *R* 17 mundanae, oculis longe *R* 18 de alta specula ac *R* 21 alio *V* 22 sumunt R

ZUR TEXTGESTALTUNG

Ich bringe hier zwei schriften Hugos von St. Viktor, die ich für sehr geeignet halte zur einführung in die eigentümliche art seiner mystik. Beide sind gedruckt[1], und beide gehören zu den unzweifelhaft echten schriften. Ich verweise dafür kurz auf B. Hauréau, Les oeuvres de Hugues de Saint-Victor (1886) s. 124—130 und 78—83.

Bei meiner ausgabe habe ich nicht daran denken können, die sehr zahlreichen, weit zerstreuten handschriften heranzuziehen. Die ausgaben sind freilich nicht gut: auslassungen und druck- oder lesefehler sind nicht selten, und die ausgabe von Migne hat die fehler ihrer vorlage, der gesamtausgabe von Rouen, zwar in einigen fällen verbessert, in andern aber noch vermehrt. Ich habe deshalb noch einen versuch mit weiterem material gemacht.

Bei dem Soliloquium ist freilich die editio princeps (Hain no. 9028) kaum zu gebrauchen: sie ist ganz schlecht, voll von fehlern und auslassungen[2]. Ich habe mir aber von der Pariser Nationalbibliothek die hs. fonds lat. no. 5317 aus S. Maria de bono portu (pergament) kommen lassen, weil sie durch ihr alter (12. jh.) die besten hoffnungen erweckte[3]. Aber sie war auch nicht gut. Sie konnte eine reihe von fehlern bei Migne verbessern, enthielt aber in nicht wenigen fällen neue fehler und auslassungen. So nahm ich noch die beiden hss. der Stuttgarter Landesbibliothek hinzu: Cod. theol. et phil. fol. no. 235, pergament vom ende 12. oder anfang 13. jhs. aus dem kloster Schöntal[4] O. Cist. fol. 143a—154b und HB I Cod. ascet. no. 5 aus dem kloster Weingarten O. S. Bened. papier 14. jh. fol. 37b—47b. Aber diese hss. sind im ganzen noch weniger gut, als Migne. Die Weingartner ist so schlecht, dass ich sie für die ausgabe gar nicht verwendet habe. Im ganzen scheint mir, wenn man nur von ihren druckfehlern absieht, die ausgabe von Rouen den besten text zu haben, obwohl natürlich jede nähere vermutung bei dieser geringen auswahl von texten unmöglich ist.

Ich bin also hier so verfahren, dass ich vor allem den text von Migne als den verbreitetsten zu reinigen unternahm und die abweichungen von ihm mitteilte. Die abweichungen von der älteren gesamtausgabe brauchten nicht besonders erwähnt zu werden, da sie fast alle bei Migne wiederkehren. Von den hss. habe ich nur das aufgenommen, was den text Mignes berichtigen konnte oder sonst etwa besonders bemerkenswert war. Die zahlreichen unbedeutenden und nichts sagenden varianten, vor allem die fehler und auslassungen, sind nicht bemerkt.

---

1 Ich verweise nur auf die gesamtausgaben der werke Hugos Rothomagi 1648 s. 223 ff. und 265 ff. und in Migne Patrol. lat. bd. 176 s. 951 ff und 703 ff. (zitiert als M).

2 Ich zitiere sie mit Ed. pr.

3 Ich bezeichne sie als A.

4 „Liber S. Marie Virginis in Sconental“. Ich nenne sie B.

Anders lag es bei De vanitate mundi. Hier hat mir die handschrift der Pariser Nationalbibliothek fonds lat. no. 15139 fol. 232b—242a (pergament) einen wirklich wertvollen text geliefert[1]. Ihr alter, 12. jh., und ihre herkunft aus St. Viktor selbst, hatten das von vornherein vermuten lassen. Ich habe sie daher einfach zugrunde gelegt und daneben die abweichungen von der ausgabe von Rouen (= R) verzeichnet, diesmal nicht von Migne, weil mir hier daran liegen mußte, den ursprünglicheren text zum vergleich heranzuziehen[2].

Denn das verhältnis zwischen der handschrift V und dem druck R ist derart, dass man entweder an zwei verschiedene ausgaben Hugos selbst oder an zwei rezensionen denken muss. Allerdings enthält R eine ganze anzahl einfacher fehler, die bei V sich nicht finden, während V nur wenige, sofort erkennbare fehler hat, die meist in kleinen gruppen beisammen auftreten (so 34, 12. 19f. 24. 27. 37. 35, 34. 36, 10. 18—20. 39, 38—40, 2. 41, 6. 31. 42, 10.). Aber anderseits gibt der text von R vielfach ebenso guten sinn und sind zahlreiche abweichungen derart, dass versehen, verschreiben oder verhören undenkbar sind und eine absichtliche änderung angenommen werden muss. Vgl., um von kleinerem abzusehen, sogleich 26, 3—7 den eingang, dann 22 in *altiore loco: in alto* 27, 13 *subducunt: non admittunt* 27, 18 *prospiciens*: *lucens* 27, 29. 30 *Quando . . . oculum . . . aperio: Cum . . . oculo . . . aperto*, wobei nur das folgende *quamlibet* bei R zusammen mit *pateant* einen ganzen nebensatz bildet, während es bei V lediglich zu *late* gehört und *pateant* von *cum* abhängig ist. Vgl. ferner 27, 37 *levatus: alleviata*, insbesondere 29, 17. 18 wo nur *uno* sicher und *sursum* wahrscheinlich falsch ist, sonst aber bei sinngemässer interpunktion alles richtig sein kann. Dazu 30, 22. 32, 28 *coniugali commercio: alterutrum*[3] 33, 7. 8 *unus lectus, in quo nihil durius est quam nec . . . socium nec hostem habere . . .: unus lectus et, quo nihil durius est, nec . . . socium nec hostem habere . . .* Vgl. ferner 38, 7. 8. 48, 2. 3 *paradiso: hortis Eden.* 48, 18 *de alta specula ac firmissima statione: de tuta ac firmissima statione.*

Dazu kommt, dass die personen des gesprächs in V *Ratio* und *Anima*, in R *D[ocens]* und *I[nterrogans]* heissen, dass infolgedessen in V in der ersten person immer das femininum gebraucht wird, in R das maskulinum. Aber R weicht darin nur in den beiden ersten büchern von V ab; im 3. und 4. hat es auch *Ratio* und *Anima.* Vielleicht weist schon das darauf hin, dass V die ursprüngliche fassung, R nicht folgerichtig durchkorrigiert ist.

Darauf könnte aber auch anderes weisen. Denn im allgemeinen scheint mir R die absicht zu haben, den text leichter, logischer, auch klassischer und rhetorischer zu machen. Darum hat er auch an einer menge von stellen wörter eingeschoben, die V nicht hat (vgl. schon sofort den eingang 26, 3—8, dazu 27, 16. 34—36. 28, 10. 35. 29, 4. 11. 38. 30, 32. 31, 23. 25. 32, 16. 17. 37. 34, 18. 25. 35, 24. 29. 33. 36, 28. 37, 3. 35. 38, 6. 33. 41, 1. 43, 3. 44, 19. 25. 45, 34. 46, 30. 35/36. 47, 25. 48, 11.), während V nur verhältnismässig selten ein wort mehr hat (28, 8. 15. 32, 29. 35, 9. 36, 3. 39, 34. 42, 13. 44, 2. 22. 45, 13. 46, 13) und seine zutaten viel

1 Ich bezeichne sie als V.

2 Die abweichungen, die M von R bietet, habe ich nur einmal (35, 9) verzeichnet. Sonst sind es neue druckfehler oder auch kleine verbesserungen.

3 Zu alterutrum = invicem vgl. Thesaurus linguae latinae 1, 1760.

weniger bezeichnend, zum teil wohl eher als auslassungen von R anzusehen sind.

Hierher möchte ich auch ziehen, das R am ende des 4. buchs noch einen zusatz hat. V schliesst bei den worten *totis desideriis colliguntur* (R 283 col. 1 D unten = Migne 739 B unten). R aber hat noch eine fortsetzung.

Dem schluss des zweiten buches gemäss folgt im 3. und 4. buch der gang durch die geschichte der menschheit von der schöpfung der welt bis zur zeit der kirchenväter und des alten mönchtums. Von deren glanz richtet sich dann der blick auf das himmlische Jerusalem, von dem die irdische kirche nur das abbild ist. Damit ist dann wieder der gegensatz zwischen der irdischen vergänglichkeit und der ewigen welt erreicht und die schlussmahnung gewonnen, dass der geist die zeit so gebrauche, dass er nicht ihre vergänglichkeit annehme.

Ich habe diese beiden letzten bücher nicht abdrucken lassen, weil sie nichts eigentümliches enthalten, das für unterrichtszwecke lehrreich wäre. Ich bemerke auch über ihren text nur das eine, dass V die beiden bücher überhaupt nicht förmlich trennt. Er hat nur 3 bücher. Doch hat er beim beginn des vierten den anfangsbuchstaben von *Cum* rot und in der grösse geschrieben, wie er sonst nur beim anfang eines buches zu tun pflegt[1]. Den abschnitt des 4. buchs eröffnet in V die Ratio.

Die wiedergabe der hs. V ist nicht buchstäblich. Ihre *e* (einmal *ę*) für ae und oe, ihre *ci* für ti, *u* für v, *y* für i (nur dreimal) ihre *michi*, *nichil* habe ich nicht übernommen, auch die Rubra bei den einzelnen bildern im 1. buch *De navigantibus*, *De mercatoribus*, *De domo divitis*, *De nuptiis*, *De schola discentium* ausgelassen. Und anderseits habe ich auch die abweichende schreibweise von R oder varianten wie *iis* für *his* nicht vermerkt.

---

1 Abschnitte innerhalb des buches werden z. t. auch rot und gross geschrieben, aber mit Ausnahme vielleicht von *Nascituro* (R 380 col. 2 B = M 733 letzte zeile) doch kleiner als am anfang des buches.

Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. — 4341.

Luthers Werke

in Auswahl

Unter Mitwirkung von Albert Leitzmann
herausgegeben von

Otto Clemen

Erster bis dritter Band

Preis in Leinen gebunden je 5.— M.

Die Ausgabe ist auf 4 Bände zu je 5 Mark berechnet;
Band IV wird zu Weihnachten 1913 erscheinen.

Diese neue Ausgabe will den jungen und alten Studenten, den Theologen, Germanisten und Historikern die wichtigsten Schriften Luthers in einer den wissenschaftlichen Anforderungen entsprechenden Textform in die Hand geben. Diesen Zweck können die Braunschweig-Berliner Ausgabe „für das christliche Haus" und die von J. Böhmer besorgte „für das deutsche Volk" mit ihren modernisierten deutschen und übersetzten lateinischen Texten naturgemäß nicht erfüllen, die Erlanger und die bisher einzig wissenschaftlich brauchbare Weimarer Ausgabe sind aber für die meisten unerschwinglich.

Unsere Ausgabe bietet die deutschen Texte nach den Originaldrucken. Die germanistische Revision und Beseitigung der Versehen der alten Drucker hat Prof. A. Leitzmann besorgt. Die alte Interpunktion ist nur da geändert worden, wo sie geeignet war, ein Mißverständnis zu erzeugen. Über alle Änderungen gibt der kritische Apparat Rechenschaft. In den lateinischen Texten ist durch maßvolle Modernisierung der Interpunktion das Verständnis erleichtert worden. Über weiterhin begegnende Schwierigkeiten helfen die Anmerkungen hinweg. Die Einleitungen zu den einzelnen Schriften sind möglichst kurz gehalten. Sie geben Veranlassung und Zeit der Abfassung und des Druckes der Schriften an, zeigen unter Hinweis auf beachtenswerte moderne Literatur Gesichtspunkte an, unter denen sie zu lesen sind, greifen aber der Lektüre in keiner Weise vor und überlassen dem Leser die Bildung des Urteils. Zur bequemen Auffindung von Zitaten sind die Seiten der Weimarer und Erlanger (1. und 2.) Ausgabe am Rande angegeben.

KLEINE TEXTE FÜR VORLESUNGEN UND ÜBUNGEN

HERAUSGEGEBEN VON HANS LIETZMANN

1 DAS MURATORISCHE FRAGMENT und die monarchianischen prologe zu den evangelien, hrsg. v. H. Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
2 DIE DREI ÄLTESTEN MARTYROLOGIEN, hrsg. v. H. Lietzmann. 2. Aufl. 18 S. 0.40 M.
3 APOCRYPHA I: Reste d. Petrusevangeliums, d. Petrusapocalypse u. d. Kerygma Petri, hrsg. v. E. Klostermann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
4 AUSGEWÄHLTE PREDIGTEN I: Origenes homilie X über den propheten Jeremias, hrsg. v. E. Klostermann. 16 S. 0.30 M.
5 LITURGISCHE TEXTE I: Zur gesch. d. orientalischen taufe u. messe im 2. u. 4. jahrh., ausgew. v. H. Lietzmann. 2. Aufl. 16 S. 0.30 M.
6 DIE DIDACHE hrsg. v. H. Lietzmann. 3. Aufl. 16 S. 0.30 M.
7 BABYLONISCH-ASSYRISCHE TEXTE, übers. v. C. Bezold. I. Schöpfung und Sintflut. 2. Aufl. 24 S. 0.40 M. [21 S. 0.40 M.
8 APOCRYPHA II: Evangelien, hrsg. v. E. Klostermann. 2. Aufl.
9 PTOLEMAEUS BRIEF AN DIE FLORA hrsg. v. A. Harnack. 2. Aufl. 10 S. 0.30 M.
10 DIE HIMMELFAHRT DES MOSE, hrsg. v. C. Clemen. 16 S. 0.30 M.
11 APOCRYPHA III: Agrapha, slavische Josephusstücke, Oxyrhynchusfr. 1911 hrsg. v. E. Klostermann. 2. Aufl. 26 S. 0.50 M.
12 APOCRYPHA IV: Die apokryphen briefe des Paulus an die Laodicener und Korinther, hrsg. v. A. Harnack. 2. Aufl. 0.60 M.
13 AUSGEWÄHLTE PREDIGTEN II: Fünf festpredigten Augustins in gereimter prosa, hrsg. v. H. Lietzmann. 16 S. 0.30 M.
14 GRIECHISCHE PAPYRI hrsg. v. H. Lietzmann. 2. Aufl. 32 S. 0.80 M.
15/16 DER PROPHET AMOS, Hebräisch und Griechisch, hrsg. v. J. Meinhold und H. Lietzmann. 32 S. 1.00 M. [0.80 M.
17/18 SYMBOLE DER ALTEN KIRCHE, ausgew. v. H. Lietzmann. 32 S.
19 LITURGISCHE TEXTE II: Ordo missae secundum missale romanum, hrsg. v. H. Lietzmann. 2. Aufl. 32 S. 0.40 M.
20 ANTIKE FLUCHTAFELN hrsg. v. R. Wünsch. 2. Aufl. 31 S. 0.70 M.
21 DIE WITTENBERGER U. LEISNIGER KASTENORDNUNG 1522, 1523, hrsg. v. H. Lietzmann. 24 S. 0.60 M.
22/23 JÜDISCH-ARAMÄISCHE PAPYRI AUS ELEPHANTINE sprachlich und sachlich erklärt v. W. Staerk. 2. Aufl. 38 S. 1.30 M.
24/25 LUTHERS geistliche Lieder, hrsg. v. A. Leitzmann. 31 S. 0.60 M.
26/28 LATEINISCHE CHRISTLICHE INSCHRIFTEN mit einem anhang jüdischer inschriften, ausgew. u. erkl. v. E. Diehl. 2 Aufl. 86 S. 2.20 M.
29/30 RES GESTAE DIVI AVGVSTI, hrsg. u. erkl. v. E. Diehl. 2. Aufl. 40 S. 1.20 M. [15 S. 0.40 M.
31 ZWEI NEUE EVANGELIENFRAGMENTE hrsg. u. erkl. v. H. B. Swete.
32 ARAMÄISCHE URKUNDEN z. gesch. d. Judentums im VI u. V jahrh. vor Chr. sprachl. u. sachl. erkl. v. W. Staerk. 16 S. 0.60 M.
33/34 SUPPLEMENTUM LYRICUM (Archilochus Alcaeus Sappho Corinna Pindar) hrsg. v. E. Diehl. 2. Aufl. 44 S. 1.20 M.
35 LITURGISCHE TEXTE III: Die konstantinopolitanische messliturgie vor dem IX. jahrhundert v. A. Baumstark. 16 S. 0.40 M.
36 LITURGISCHE TEXTE IV: Martin Luthers Von ordnung gottesdiensts, Taufbüchlein, Formula missae et communionis 1523 hrsg. v. H. Lietzmann. 24 S. 0.60 M.

37 LITURGISCHE TEXTE V: Martin Luthers Deutsche Messe 1526 hrsg. v. H. Lietzmann. 16 S. 0.40 M.
38/40 ALTLATEINISCHE INSCHRIFTEN hrsg. v. E. Diehl. 2. Aufl. 92 S. 2.40 M., gbd. 2.80 M.
41/43 FASTI CONSULARES IMPERII ROMANI (30 v. Chr. — 565 n. Chr.) mit Kaiserliste bearb. v. W. Liebenam. 128 S. 3 M., gbd. 3.40 M.
44/46 MENANDRI reliquiae nuper repertae hrsg. v. S. Sudhaus. 65 S. 1.80 M., gbd. 2.20 M.
47/49 LATEINISCHE ALTKIRCHLICHE POESIE ausgewählt v. H. Lietzmann. 64 S. 1.50 M.
50/51 URKUNDEN ZUR GESCHICHTE DES BAUERNKRIEGES UND DER WIEDERTÄUFER hrsg. v. H. Böhmer. 36 S. 0.80 M.
52/53 FRÜHBYZANTINISCHE KIRCHENPOESIE I: Anonyme hymnen des V.—VI. jahrhunderts ediert v. Dr. Paul Maas. 32 S. 0.80 M.
54 KLEINERE GEISTLICHE GEDICHTE DES XII JAHRHUNDERTS hrsg. v. A. Leitzmann. 30 S. 0.80 M.
55 MEISTER ECKHARTS BUCH D. GÖTTLICHEN TRÖSTUNG U. VON DEM EDLEN MENSCHEN hrsg. v. Ph. Strauch. 51 S. 1.20 M.
56 POMPEIANISCHE WANDINSCHRIFTEN hrsg. v. E. Diehl. 60 S 1.80 M.
57 ALTITALISCHE INSCHRIFTEN hrsg. v. H. Jacobsohn. 32 S. 0.80 M.
58 ALTJÜDISCHE LITURG. GEBETE hrsg. v. W. Staerk. 32 S. 1.00 M.
59 DES MIŠNATRAKTAT BERAKHOTH IN VOKALISIERTEM TEXT herausg. v. W. Staerk. 16 S. 0.60 M.
60 EDWARD YOUNGS GEDANKEN ÜBER DIE ORIGINALWERKE übersetzt von H. E. v. Teubern hrsg. v. K. Jahn. 46 S. 1.20 M.
61 LITURGISCHE TEXTE VI: Die Klement. liturgie a. d. Const. apost. VIII mit anhängen hrsg. v. H. Lietzmann. 32 S. 0.80 M.
62 VULGÄRLATEIN. INSCHRIFTEN hrsg. v. E. Diehl. 180 S. 4.50 M., gbd. 5 M.
63 GOETHES ERSTE WEIMARER GEDICHTSAMMLUNG mit varianten hrsg. v. A. Leitzmann. 35 S. 0.80 M., gbd. 1.20 M.
64 DIE ODEN SALOMOS aus dem syrischen übersetzt mit anmerkungen von A. Ungnad und W. Staerk. 40 S. 0.80 M.
65 AUS DER ANTIKEN SCHULE. Griechische texte auf papyrus holztafeln ostraka ausgew. u. erklärt v. E. Ziebarth. 33 S. 2. Aufl. 0.80 M.
66 ARISTOPHANES Frösche mit ausgewählten antiken scholien herausgeg. v. W. Süss. 90 S. 2 M., geb. 2.40 M.
67 DIETRICH SCHERNBERGS Spiel von Frau Jutten hrsg. v. E. Schröder. 56 S. 1.20 M.
68 LATEINISCHE SACRALINSCHRIFTEN ausg. v. F. Richter. 45 S. 0.90 M.
69 POETARVM VETERVM ROMANORVM reliquiae selegit E. Diehl. 165 S. 2.50 M., geb. 3.— M.
70 LITURGISCHE TEXTE VII: Die Preussische Agende im auszug hrsgeg. v. H. Lietzmann. 42 S. 0.80 M., geb. 1.— M.
71 CICERO PRO MILONE mit dem commentar des ASCONIVS und den SCHOLIA BOBIENSIA hrsg. v. P. Wessner. 1.60 M., geb. 2.— M.
72 DIE VITAE VERGILIANAE hrsg. v. E. Diehl. 60 S. 1.50 M.
73 DIE QUELLEN VON SCHILLERS UND GOETHES BALLADEN zusammengestellt v. A. Leitzmann. 51 S. 3 Abb. 1.20 M., geb. 1.50 M.
74 ANDREAS KARLSTADT VON ABTUHUNG DER BILDER und das keyn bedtler vnther den christen seyn sollen 1522 und die Wittenberger beutelordnung hrg. v. H. Lietzmann. 32 S. 0.80 M.
75 LITURGISCHE TEXTE VIII: Die Sächsische Agende im auszug hrsg. v. H. Lietzmann. 36 S. 0.80 M., geb. 1.— M.
76 AUSWAHL AUS ABRAHAM A. S. CLARA hrsg. v. K. Bertsche. 47 S. 1.— M.

77 Hippocratis de aere aquis locis mit der alten lateinischen übersetzung hrsg. v. G. Gundermann. 50 S. 1.20 M.
78 Rabbinische Wundergeschichten des neutestamentlichen zeitalters in vokal. text mit anmerkungen v. P. Fiebig. 28 S. 1.— M.
79 Antike Wundergeschichten zum studium der wunder des Neuen Testaments zusammengestellt. v. P. Fiebig. 27 S. 0.80 M.
08 Vergil Aeneis II mit dem commentar des Servius herausgeg. von E. Diehl. 131 S. 2.— M., geb. 2.50 M. [geb. 1.80 M.
81 Anti-Xenien in auswahl hrsg. v. W. Stammler. 68 S. 1.40 M.
82 Apollonius Dyscolus De pronominibus pars generalis edidit Dr. Paulus Maas. 44 S. 1.— M.
83 Origenes, Eustathius v. Antiochien, Gregor v. Nyssa über die Hexe von Endor hrsg. v. Erich Klostermann. 70 S. 1.60 M.
84 Aus einem griechischen Zauberpapyrus herausgeg. und erklärt von Richard Wünsch. 31 S. 0.70 M.
85 Die geltenden Papstwahlgesetze hrsg. v. F. Giese. 56 S. 1.20 M
86 Alte Einblattdrucke hrsg. v. Otto Clemen. 77 S. 1.50 M.
87 Unterricht der Visitatoren an die pfarrherrn im kurfürstentum zu Sachsen herausgeg. von Hans Lietzmann. 48 S. 1.— M.
88 Bugenhagens Braunschweiger Kirchenordnung hrsg. v. H. Lietzmann. 152 S. 2.40 M. [2.60 M., geb. 3.— M.
89 Euripides Medea mit scholien herausg. von Ernst Diehl. 116 S.
90 Die Quellen von Schillers Wilhelm Tell zusammengestellt v. Albert Leitzmann. 47 S. 1.20 M., geb. 1.50 M.
91 Scholastische Texte I: Zum Gottesbeweis d. Thomas v. Aquin zusammengestellt v. E. Krebs. 64 S. 1.50 M.
92 Mittelhochdeutsche Novellen I: Die heidin hrsg. v. L. Pfannmüller. 51 S. 1.20 M. [71 S. 1.50 M., geb. 1.80 M.
93 Schillers Anthologie-Gedichte kritisch hrsg. v. W. Stammler.
94 Alte und neue aramäische Papyri übersetzt und erklärt von W. Staerk. 73 S. 2.— M.
95 Mittelhochdeutsche Novellen II: Rittertreue. Schlegel hrsg. v. L. Pfannmüller. 63 S. 1.50 M. [64 S. 1.60 M.
96 Der Franckforter („eyn deutsch theologia“) hrsg. v. W. Uhl.
97 Diodors römische Annalen bis 302 a. Chr. samt dem Ineditum Vaticanum hrsg. v. A. B. Drachmann. 72 S. 1.80 M.
98 Musaios, Hero u. Leandros m. ausgew. varianten u. scholien hrsg. v. A. Ludwich. 54 S. 1.50 M.
99 Authentische Berichte über Luthers letzte lebensstunden herausgegeben von Dr. J. Strieder. 42 S. 1.20 M.
100 Goethes römische Elegien nach der ältesten reinschrift hrsg. v. A. Leitzmann. 56 S. Brosch. 1.30 M., geb. 1.70 M.
101 Frühneuhochdeutsches Glossar von Alfred Götze. VIII u. 136 S. 3.40 M., geb. 3.80 M.
102 Die Generalsynodal-Ordnung hrsg. von A. Uckeley. 20 S. 0.50 M.
103 Die Kirchengemeinde- und Synodalordnung f. d. provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Posen, Schlesien u. Sachsen hrsg. v. A. Uckeley. 36 S. 0.90 M. [64 S. 1.50 M.
104 Die rheinisch-westfäl. Kirchenordnung hrsg. v. A. Uckeley.
105 Mystische texte aus dem Islam. Drei gedichte des Arabi 1240. Aus d. Arab. übers. u. erläutert v. M. Horten. 18 S. 0.50 M.
106 Das niederdeutsche Neue Testament nach Emsers übersetzung, Rostock 1530 hrsg. v. E. Weissbrodt. 32 S. 0.80 M.

A. Marcus und E. Weber's Verlag in Bonn

107 Herders Shakespeare-Aufsatz in dreifacher gestalt mit anm. hrsg. v. F. Zinkernagel. 41 S. 1.— M.

108 Konstantins Kreuzesvision in ausgew. texten vorgelegt v. J. B. Aufhauser. 26 S. 0.60 M.

109 Luthers kleiner Katechismus, der deutsche text in seiner geschichtlichen entwicklung v. J. Meyer. 32 S. 0.80 M.

110 Historische attische Inschriften ausgewählt u. erklärt von E. Nachmanson. 82 S. 2.20 M.

111 Ausgewählte Iliasscholien hrsg. v. W. Deecke. 88 S. 2.40 M.

112 Supplementum Euripideum hrsg. v. H. v. Arnim. (die neuen Euripidesfunde) 80 S. 2,— M.

113 Svpplementvm Sophoclevm hrsg. v. E. Diehl. (Indagatores. Eurypylus), 33 S. 0.90 M.

114 Die Verfassung des deutschen Reiches vom Jahre 1849 hrsg. v. L. Bergsträsser. 104 S. 2.20 M.

115 Griechische Inschriften zur griechischen Staatenkunde, ausgewählt v. F. Bleckmann. 79 S. 2.— M.

116 Die Quellen zu Heinrich von Kleists Michael Kohlhaas. Hrsg. von Rudolf Schlösser. 14 S. 0.35 M.

117 Meister Eckhart: Reden der Unterscheidung. hrsg. von E. Diederichs. 45 S. 1.— M.

118 Oratorum et rhetorum Graecorum nova fragmenta ed. K. Jander

119 Texte zu dem Streite zwischen Glauben und Wissen im Islam, dargestellt von M. Horten. 43 S. 1.20 M.

121 Historische ausserattische Inschriften ausgewählt und erklärt von E. Nachmanson.

122 Urkunden zur Entstehungsgeschichte des Donatismus hrsg. v. Hans von Soden. 56 S. 1.40 M.

123 Hu[illegible]on St. Victor Soliloquium de arrha animae und de [illegible]te mundi hrsg. v. K. Müller. 51 S. 1.30 M.

A. Marcus und E. Weber's Verlag in Bonn.

Jüdisches und Heidnisches
im christlichen Kult

Eine Vorlesung

von

Gerhard Loeschcke

IV, 36 S. 80 Pfennige.

Der Verfasser zeigt, über alte und neue Forschungen referierend, wie der christliche Kultus in dem jüdischen wurzelt und von seiten des heidnischen beeinflußt worden ist. Die Geschichte des Kirchenjahrs, die Entstehung der Tauf- und Meßliturgien, das Aufkommen der Heiligen- und Bilderverehrung und anderes werden mehr oder weniger ausführlich skizziert. Anmerkungen verweisen auf die wichtigsten Quellenstellen und die wichtigste Literatur und dienen zugleich der kritischen Auseinandersetzung mit der bisherigen Forschung.

Frommannsche Buchdruckerei (Hermann Pohle) in Jena. — 4341